

20

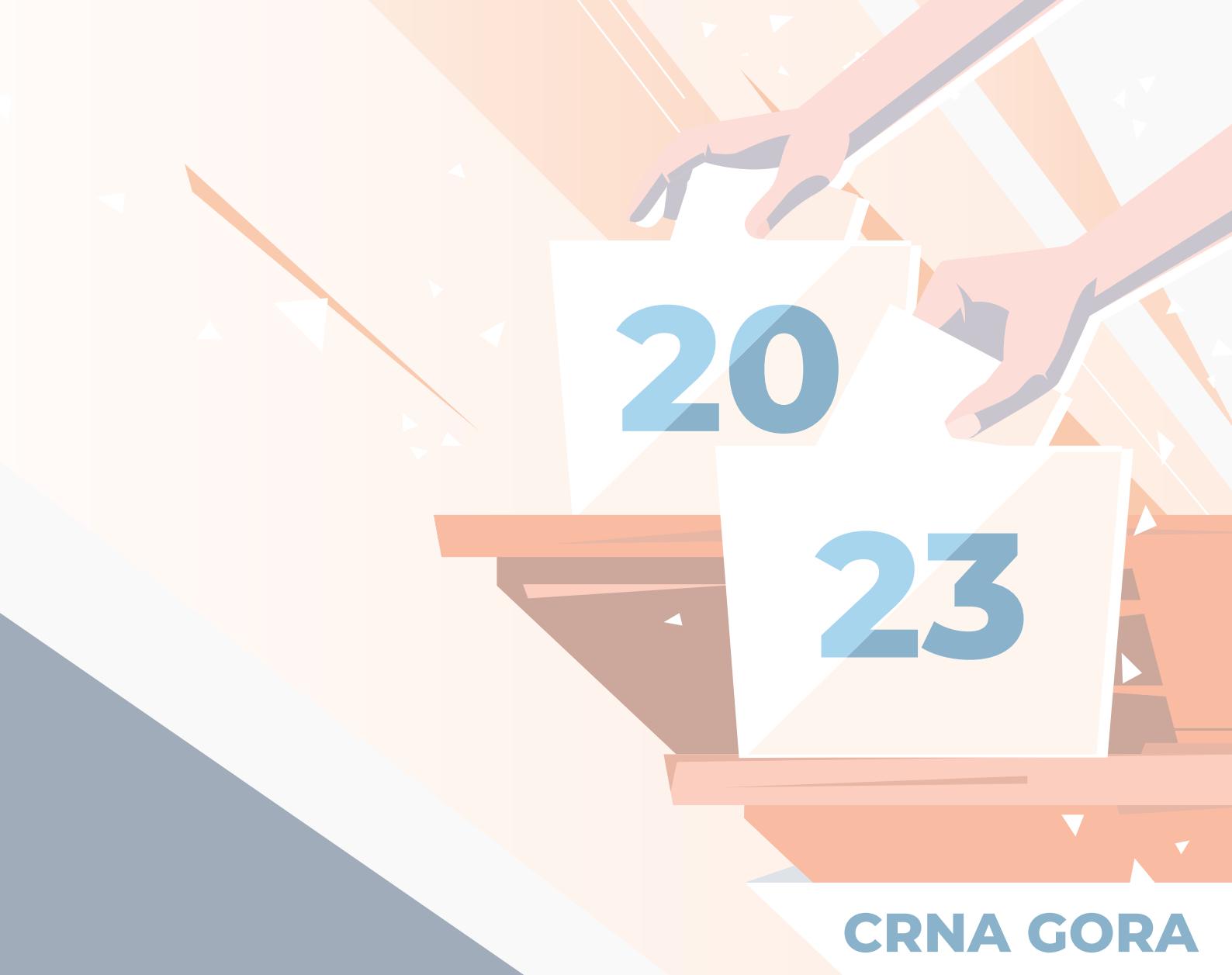
23

CRNA GORA

FINALNI IZVJEŠTAJ

**GRAĐANSKO NADGLEDANJE
PARLAMENTARNIH IZBORA**

20

23

CRNA GORA

FINALNI IZVJEŠTAJ

GRAĐANSKO NADGLEDANJE
PARLAMENTARNIH IZBORA

**GRAĐANSKO NADGLEDANJE
PARLAMENTARNIH IZBORA
Crna Gora 2023**

FINALNI IZVJEŠTAJ

Centar za monitoring i istraživanje CeMI
Bul. Svetog Petra Cetinjskog br. 96
E-mail: info@cemi.org.me
www.cemi.org.me

Urednik izdanja:
Zlatko Vujović

Glavni tim:
Ana Nenezić
Vladimir Simonović
Ognjen Mitrović
Miloš Vukanović

Tiraž:
100

Britanska ambasada
Podgorica

NAPOMENA: Mišljenja i stavovi izneseni u ovom izvještaju predstavljaju mišljenje autora i ne odražavaju nužno zvanične stavove Britanske ambasade Podgorica

SADRŽAJ

I. SAŽETAK ZAKLJUČAKA	9
II. UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI	13
III. POLITIČKI KONTEKST	14
IV. PRAVNI OKVIR I IZBORNI SISTEM	16
A. PRAVNI OKVIR	16
B. IZBORNI SISTEM	16
V. IZBORNA ADMINISTRACIJA	18
VI. REGISTRACIJA IZBORNIH LISTA	22
A. DRŽAVNA IZBORNA KOMISIJA	18
B. OPŠTINSKE IZBORNE KOMISIJE	19
C. BIRAČKI ODBORI	20
VII. REGISTRACIJA BIRAČA	24
VIII. IZBORNA KAMPAŃJA	25
IX. FINANSIRANJE IZBORNE KAMPAŃJE I ZLOUPOTREBA DRŽAVNIH RESURSA	27
X. MEDIJI	31
A. TRADICIONALNI MEDIJI	31
B. ONLINE MEDIJI I DRUŠTVENE MREŽE	38
XI. IZBORNI DAN	40
A. SPROVOĐENJE IZBORNE PROCEDURE	40
B. CEMI-JEVE PROCJENE IZLAZNOSTI	42
C. CEMI-JEVE PROCJENE REZULTATA IZBORA	43
D. KOMUNIKACIJA SA JAVNOŠĆU	47
XII. UČEŠĆE ŽENA	48
XIII. UČEŠĆE MANJINA	53
XIV. PRIGOVORI I ŽALBE	54
XV. MEĐUNARODNI I DOMAĆI POSMATRAČI	56
A. MEĐUNARODNI POSMATRAČI	56
B. DOMAĆI POSMATRAČI	57
XVI. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	58
PRIORITETNE PREPORUKE	58
OSTALE PREPORUKE	58

SAŽETAK ZAKLJUČAKA

- Parlamentarni izbori su sprovedeni uz poštovanje opštih demokratskih standarda i principa. Izborni dan je protekao u mirnoj atmosferi, a karakter i obim nepravilnosti nijesu ugrozili regularnost ukupnog izbornog procesa. Karakter nepravilnosti je ujednačen u odnosu na većinu prethodnih izbornih ciklusa i u najvećoj mjeri se odnosi na povredu tajnosti glasanja i zloupotrebu tehnologija u cilju javne prezentacije izražene volje birača.
- Na parlamentarnim izborima, pravo glasa imalo je 542.468 upisanih građana, dok je to pravo iskoristilo 305.324 birača. Izlaznost od 56,4% upisanih birača najmanja je od uvođenja višestranačja u Crnoj Gori.
- Izbori su sprovedeni bez većih problema u organizaciji, dok su temeljna prava kandidata i birača, da slobodno predstave svoje programe, odnosno sprovedu svoje biračko pravo, u najvećem dijelu poštovana.
- Izbori su održani po pravilima nereformisanog seta izbornih zakona, koji sadrže brojne pravne praznine, nejasnoće i kolizije pravnih normi, a koje otvaraju prostor za njihovu zloupotrebu i umanjuje efikasnost rada nadležnih organa. Prethodne preporuke CeMI-ja nijesu uvažene, te se većina uočenih nepravilnosti pri primjeni važećeg pravnog okvira ponavljala i tokom ovog izbornog ciklusa.
- Organi za sprovođenje izbora su, u najvećem dijelu, efikasno vodili izborne pripreme i ispoštovali većinu zakonskih rokova. Iako je ukupni izborni proces u osnovi bio transparentan, Centar za monitoring i istraživanje (CeMI), kao i druge, kako domaće tako i međunarodne posmatračke misije, nijesu imale adekvatan i jednak pristup svim institucijama i organima za sprovođenje izbornog procesa, a imale su i ograničen uvid u proces i dokumenta koja su pratila izborni proces. Smatramo da posmatračke misije trebaju imati pristup svim institucijama, kao i dokumentima i aktivnostima vezanim za izbore, od pripremних izbornih radnji do zaključenja izbornog procesa, kako bi se osigurala puna transparentnost i doprinijelo punoj informisanosti građana o svim pojedinostima izbornog procesa.
- Državna izborna komisija (DIK) je od dana raspisivanja prijevremenih parlamentarnih izbora do proglašenja konačnih rezultata izbora 14. jula 2023. godine održala 63 sjednice. DIK je redovno objavljivao sve odluke, dnevni red sjednica i zapisnike sa istih na svojoj zvaničnoj internet stranici. Dio DIK-a koji treba posebno pohvaliti su bili članovi izabrani na konkursu, i Stručna služba DIK-a, koja je pokazala visok nivo profesionalnosti i otvorenosti za saradnju sa nevladinim organizacijama.
- Državna izborna komisija je utvrdila i objavila preliminarne rezultate izbora u skladu sa zakonskim rokom, dok konačni rezultati izbora nijesu proglašeni u zakonom propisanom roku (do 26. juna 2023. godine) uslijed prolongiranja pravnih procedura po podnesenim prigovorima i žalbama učesnika izbornog procesa. Ustavni sud je usvojio jednu žalbu Socijaldemokratske partije (SDP) protiv rješenja Državne izborne komisije i naložio OIK Cetinje da ponovi parlamentarne izbore na biračkom mjestu „Lovćenski partizanski odred II“. Ponovljeni izbori na jednom biračkom mjestu na Cetinju održani su 8. jula 2023. godine.

- o Konačni rezultati izbora proglašeni su od strane DIK-a 14. jula 2023. godine. Imajući u vidu iskustva sa ovog izbornog procesa, prilikom predstojeće sveobuhvatne izborne reforme, neophodno je posvetiti posebnu pažnju usklađivanju rokova iz Zakona o izboru odbornika i poslanika koji se odnose na utvrđivanje rezultata izbora sa rokovima iz Zakona o upravnom postupku koji se odnose na dostavljanje akata. Takođe, neophodno je detaljnije razraditi rokove u postupcima pred Ustavnim sudom kao i proceduru načine dostavljanja odluka OIK-a i DIK-a podnosiocima prigovora, kako isti ne bi bili predmet odgovlačenja izbornih sporova.
- o Izborna kampanja za vanredne parlamentarne izbore 2023 godine, započela je u toku kampanje za drugi krug predsjedničkih izbora u Crnoj Gori. Kampanju su obilježile tri jasno različite faze: prva faza mogućeg odlaganja izbora koja je završena istekom roka za podnošenja izbornih lista 16. maja, druga faza umjerene kampanje do posljednjih dana maja, i treća faza agresivne kampanje u posljednje sedmice kampanje.
- o Za finansiranje izborne kampanje političkih subjekata izdvojeno je 3.159.104,15 eura. Zakonom je predviđeno da se pomenuta sredstva dijele na način što se sredstva u visini od 20% raspodjeljuju u jednakim iznosima političkim subjektima, u roku od osam dana od isteka roka za dostavljanje izbornih lista, dok se sredstva u visini od 80% raspodjeljuju nakon izbora političkim subjektima koji su osvojili mandate, srazmjerno broju osvojenih mandata. Kako je za ove izbore potvrđeno 15 lista, svaka od njih je dobila 42.121,39 eura dok je ostatak od 80% raspodijeljen shodno izbornom rezultatu. Zakon ne predviđa mehanizme zaštite, kojima bi se isplata sredstava uslovila dostizanjem određenog broja glasova (npr. makar osvajanjem onoliko glasova koliko je svaka lista prikupila potpisa), kako bi se izbjegle moguće zloupotrebe i spriječile liste sa sumnjivim motivima za ulazak u izbornu trku da učestvuju na izborima.
- o Obzirom da ASK ima ograničena ovlašćenja u domenu kontrole utrošenih sredstava, pa smatramo da pravni okvir za finansiranje partija i izbornih kampanja, kao i zloupotrebu državnih resursa, a time i propisana kontrolna ovlašćenja Agencije za sprječavanje korupcije (ASK), mora biti unaprijeden, jer ne daje osnov za sprovođenje suštinske kontrole.
- o Tokom izbornog ciklusa, notirana je izrazito visoka stopa zapošljavanja lica u javnom sektoru, pa je tako u periodu trajanja kampanje, ASK notirao 8.193 ugovora o zapošljavanju u državnim organima i lokalnim samoupravama, ne računajući javna preduzeća, jer zakon i dalje ne predviđa dostavljanje informacija o zapošljavanju tokom izborne kampanje u privrednim društvima čiji je osnivač i/ili većinski ili djelimični vlasnik država ili jedinica lokalne samouprave.
- o Izdaci za socijalna davanja narasli su tokom izborne kampanje na 26 miliona eura, dok su se u ostala četiri mjeseca ove godine (januar, februar, mart i april) kretala između 16 i 20 miliona eura. Dodatno, doneseno je 1.013 odluka kojima su opredjeljena i plaćena sredstva sa tekuće budžetske rezerve u ukupnom iznosu od 5.365.423,55€. Sa tekuće budžetske rezerve, od strane Ministarstva finansija i opština isplaćeno je ukupno 786 jednokratnih novčanih pomoći u ukupnom iznosu od 882.021,18€, dok su opštine zasebno isplatile 236 socijalnih pomoći u ukupnom iznosu od 74.558,80€.
- o Izborna kampanja počela je prije potvrđivanja izbornih lista, a korišćene su gotovo sve tehnike promocije programa političkih subjekata, među kojima dominantno video spotovi i oglašavanje putem društvenih mreža, koje nije zaustavljeno ni u periodu predizborne čutnje.

- Iako su tradicionalni mediji uglavnom poštovali izbornu čutnju, većina izbornih lista je kršila pravila izborne čutnje putem društvenih mreža i online marketinga. Takođe, veliki broj građana je prijavio CeMII-ju uznemiravanje od strane pojedinih izbornih učesnika putem mobilnih poziva i SMS poruka, kako tokom izborne čutnje, tako i tokom samog izbornog dana. Najvažniji razlog za ovo jeste nepodudarnost rješenja u relevantnim zakonima, tj. Zakonu o izboru odbornika i poslanika (izborna kampanja traje do 24 časa prije dana održavanja izbora) i Zakonu o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja (izborna propaganda traje do dana održavanja izbora). U odnosu na tradicionalne, kao i online medije, poštovala su se pravila medijskog oglašavanja političkih partija tokom predizborne čutnje, te nije bilo političkih sadržaja u kojima su se isticali simboli i slogani političkih partija. Međutim, ista pravila nijesu poštovana od strane političkih partija na društvenim mrežama.
- Medijsko okruženje je konkurentno, sa velikim brojem registrovanih medija, a nacionalni javni emiter RTCG je ispoštovao zakonske preduslove i ponudio balansiranu pokrivenost kampanje. Međutim, zastarjeli pristup prezentacije 15 lista i koalicija, sa kratkim i ograničenim vremenom, bez mogućnosti suštinskog ukrštanja argumenata, nije dovoljan za građane da dobiju sve potrebne informacije kako bi mogli donijeti informisanu odluku. Privatni mediji organizovali su prezentacije i debate u ograničenom okviru, sa onim listama za koje su sami procijenili da je potrebno predstaviti, radi atraktivnosti programa, ili uslijed favorizovanja određenih političkih subjekata. Iako u skladu sa važećim zakonskim propisima, ovakav pristup ne pruža jednak prostor svim akterima izbornog procesa i stavlja u povlašćeni položaj određene subjekte.
- Ukupno je objavljeno 3961 medijskih izvještaja, u posmatranom periodu od 25. maj do 09. jun 2023. Najveći udio u izvještavanju o parlamentarnim izborima 2023. imali su web portalii sa kumulativno 2830 medijska izvještaja ili oko 71% ukupne plasirane, odnosno evidentirane medijske građe. Slijede televizije sa 780 medijskih izvještaja (20%) u koje su pored TV priloga, vijesti i saopštenja, uračunate i emisije koje se emituju u prime time terminu (od 18h do 00h).
- Kampanja je bila konkurentna, ali nedovoljno sadržajna i sa naglašenim elementima negativne kampanje u završnici, koja je mogla uticati na opredjeljenje, ili izlaznost birača. Optužbe nosilaca lista, ozbiljne sadržine, bez izjašnjenja nadležnih institucija u odnosu na karakter iznesenih optužbi, uz zloupotrebu institucija sistema i pozicije moći, loš su primjer i trebaju biti ograničene kako ne bi mogle uticati na izbole, a posebno na opredjeljenje birača.
- Zbog niza faktora, poput slabijeg izbornog rezultata pojedinih izbornih subjekata i rasporeda žena na izbornim listama, prema konačnom rasporedu mandata, učešće žena u crnogorskom parlamentu biće znatno manje nego što je bilo neposredno pred izbore, pa će u novom sazivu parlamenta učestvovati 17 poslanica (20,98%), što je značajno manje u odnosu na dva prethodna saziva parlamenta. Na ovaj način reprezentativnost žena u crnogorskom parlamentu pada ispod svjetskog prosjeka koji prema posljednjim podacima iznosi 24,6%. Procentualna zastupljenost partija manjinskih naroda u Parlamentu nakon ovih izbora biće 12,34%, što je značajno povećanje u odnosu na 4,93% iz 2020. godine.
- Izborni sistem stavlja u neravnopravan položaj pripadnike Roma, koji nemaju ravnopravan status sa pripadnicima manjinske zajednice koja u sličnom procentu učestvuje u ukupnoj populaciji. Sistem diferencijalnih zakonskih cenzusa, kojim se manjinama daje privilegovani položaj sadrži nelogičnosti, koje mogu dovesti do efekta koji je u nesaglasju sa konceptom pozitivne diskriminacije manjinskih naroda.

- o Na osnovu projekcija na bazi reprezentativnog uzorka, koji se sastojao od 400 biračkih mesta u Crnoj Gori, CeMI je u 20 časova i 45 minuta izašao sa prvom procjenom rezultata, na 50,5% obrađenog uzorka, a nakon toga su građani imali mogućnost da prate popunjavanje uzorka u realnom vremenu, na web sajtu CeMI i uživo u programu tri nacionalne televizije RTCG, Vijesti i TV E.
- o Dodatno, CeMI je sproveo paralelno prebrojavanje glasova i objavio projekcije preliminarnih rezultata na osnovu 100% obrađenih biračkih mesta u Crnoj Gori i 100% obrađenog ukupnog biračkog tijela tokom izborne noći, na web sajtu, aplikaciji „Fer izbori“, i na svojim socijalnim mrežama. Prosječno odstupanje procjene procenata dobijenih glasova političkih partija na ukupnoj populaciji birača je iznosilo 0,03%, odnosno, procjene CeMI-ja su bile gotovo identične podacima koje je utvrdila Državna izborna komisija za preliminarne rezultate izbora. Konačna projekcija raspodjele mandata CeMI-ja je ista kao i ona koju je utvrdila Državna izborna komisija, odnosno nije bilo odstupanja procjene u odnosu na podatke koje je saopštio DIK.

UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI

Centar za monitoring i istraživanje CeMI je nevladina organizacija osnovana marta 2000. godine koja u kontinuitetu, počevši od 2000. godine sprovodi građansko nadgledanje izbora. CeMI je nagledao sve nacionalne izbore od 2001. godine izuzev predsjedničkih izbora održanih 2013. godine. Ujedno, CeMI je osnivač Evropske mreže organizacija za monitoring izbora ENEMO (www.enemo.eu), kojom je predsjedavao u periodu 2017-2022. godine. Predsjednik CeMI-ja je član upravnog odbora Globalne mreže domaćih posmatrača izbora (2018-2023) (www.gndem.org). Kroz ENEMO i OSCE ODIHR članovi i eksperti CeMI-ja su učestvovali u brojnim međunarodnim posmatračkim misijama kao eksperti, dugoročni i kratkoročni posmatrači, a 8 puta CeMI-jev ekspert je bio šef međunarodnih posmatračkih misija (Moldavija, Ukrajina, Srbija, Jermenija i Kosovo).

Posmatračka misija CeMI-ja za ove izbore akreditovala je za nadgledanje izbornog procesa ukupno 1.218 posmatrača, Misija se sastojala od članova užeg tima koji čine: (1) šef misije, (2) izborni ekspert, (3) pravni ekspert, (4) ekspert za izbornu administraciju, (5) koordinator mreže posmatrača i (6) PR koordinator. CeMI je takođe angažovao mrežu lokalnih koordinatora. CeMI je nagledao izborni proces počev od podnošenja izbornih lista pa sve do objavljivanja konačnih rezultata. Finalni izvještaj koji je pred vama je baziran na nalazima mreže CeMI-jevih posmatrača i eksperata.

CeMI je u okviru projekta nadgledanja parlamentarnih izbora razvio web i mobilnu aplikaciju "Fer izbori" (www.ferizbori.me) putem koje su građani i posmatrači imali mogućnost da prijave uočene nepravilnosti, kršenje njihovih biračkih prava, kao i da uživo prate projekcije rezultata izbora, kao i da se informišu o svojim biračkim pravima.

Centar za monitoring i istraživanje CeMI želi da se zahvali Britanskoj ambasadi Podgorica, koja je finansijski podržala projekt građanskog nadgledanja parlamentarnih izbora koji su održani 11. Juna 2023. godine i omogućila sprovođenje ove misije.

CeMI želi takođe da izrazi zahvalnost svim predstavnicima izborne administracije, državnih organa, političkih partija, međunarodnih posmatračkih misija i domaćih nevladinih organizacija sa kojima je uspostavljena saradnja na planu sprovođenja ove misije.

Nalazi saopšteni u ovom izvještaju predstavljaju stavove autora i CeMI-ja, a ne nužno i stavove donatora.

POLITIČKI KONTEKST

Vanredni parlamentarni izbori održani 11. Junu 2023. godine, održani su u periodu trajuće političke i ustavne krize koja je obilježila period nakon izglasavanja nepovjerenja 43. Vlade pod rukovodstvom Dritana Abazovića (19. avgusta 2022. godine). Izbori su organizovani neposredno nakon dva kruga predsjedničkih izbora, koji su okončani pobjedom predsjedničkog kandidata Jakova Milatovića, koji je na dužnost predsjednika Crne Gore stupio 20. Maja 2023. godine. Nakon poraza na predsjedničkim izborima, bivši predsjednik Milo Đukanović, podnio je ostavku na mjesto predsjednika DPS.

Nakon redovnih parlamentarnih izbora održanih u avgustu 2020. godine, koji su rezultirali promjenom vlasti koju je do tada držala Demokratska partija socijalista (DPS), nova vladajuća većina nije uspjela da obezbijedi stabilnost političkog i institucionalnog sistema u zemlji. Period između dva izborna ciklusa, obilježen izglasavanjem nepovjerenja vladama premijera Zdravka Krivokapića i Dritana Abazovića i konstantnim tenzijama među političkim akterima, koji su negativno uticale na ukupnu atmosferu na političkoj sceni i stagnacijom u procesu EU integracija Crne Gore. Sa druge strane, opozicione političke partie su u periodu između dva izborna ciklusa pokušale da unutarpartijskim reformama ograničenog obima održe konkurentnost na političkoj sceni.

Politička kriza produbljena je krizom funkcionisanja ustavno-pravnog sistema uslijed nemogućnosti Parlamenta da izabere nedostajuće sudije Ustavnog suda. Odlučivanje u Ustavnom sudu, instituciji veoma značajnoj za sprovođenje izbornih procesa, bilo je blokirano u periodu septembar 2022 - februar 2023. U septembru 2022. godine, nakon izglasavanja nepovjerenja Vladimira Abazovića, predsjednik Đukanović nije odredio mandatara i zatražio je da Skupština skrati sebi mandat i omogući prijevremene izbore. Kao odgovor, Skupština je usvojila izmjene i dopune Zakona o predsjedniku, kojima je omogućeno da Skupština imenuje mandatara kojeg podržava većina poslanika, ako predsjednik odbije da to učini. Amandmani su usvojeni uprkos mišljenju Venecijanske komisije u kojem se preporučuje da se amandmani ne usvoje. Usvajanje ovog zakona, uslovilo je dodatno usložnjavanje političkih prilika u susret predsjedničkim i vanrednim parlamentarnim izborima.

U period krize funkcionisanja Ustavnog suda, u oktobru 2022. godine, održani su lokalni izbori u većini opština u Crnoj Gori. Institucionalna disfunkcionalnost Ustavnog suda negativno je uticala na proces potvrđivanja izbornih rezultata na lokalnim izborima. Ipak, krajem februara 2023. godine, nakon iscrpljujućih pregovora uz posredovanje predstavnika zemalja članica EU, Parlament je uspio da obezbijedi kvalifikovanu većinu za izbor troje sudija Ustavnog suda. Iako četvrti kandidat nije dobio potrebnu većinu, kroz izbor troje sudija Ustavnog suda, obezbijedeno je redovno funkcionisanje i odlučivanje ove institucije.

Dogovor o izboru sudija Ustavnog suda nije doprinio prevazilaženju političke krize i stabilizaciji političkih prilika u zemlji. Pregovori o formiranju nove Vlade su nastavljeni tokom predizbornog perioda predsjedničkih izbora ali isti nijesu bili uspješni. Kao rezultat tih okolnosti, Predsjednik Crne Gore Đukanović je neposredno prije održavanja prvog krupa predsjedničkih izbora, 16. marta, raspustio Skupštinu i zakazao vanredne parlamentarne izbore za 11. Jun 2023. godine. Neki predstavnici vladajuće većine tvrdili su da je ovakva odluka Predsjednika Đukanovića

neustavna, pripisujući joj da je vođena isključivo političkim motivima. Ipak, iako je izazvala brojne kontroverze u javnosti, ova odluka Predsjednika Đukanovića je ostala na snazi. Period uoči održavanja parlamentarnih izbora obilježen je prestankom postojanja koalicije Demokratski Front (DF) i pojavljivanjem novog političkog subjekta – Pokret Evropa sad, koji je po prvi put učestvovao na Parlamentarnim izborima.

IV**PRAVNI OKVIR I IZBORNI SISTEM****A. PRAVNI OKVIR**

Izbori su održani po pravilima nereformisanog seta izbornih zakona, koji sadrže brojne pravne praznine, nejasnoće i kolizije pravnih normi, a koje otvaraju prostor za njihovu zloupotrebu i umanjuje efikasnost rada nadležnih organa. Prethodne preporuke CeMI-ja nijesu uvažene, te se većina uočenih nepravilnosti pri primjeni važećeg pravnog okvira ponavljala i tokom ovog izbornog ciklusa.

Ustav i Zakon o izboru odbornika i poslanika predstavljaju osnovne pravne propise kojima se uređuje način ostvarivanja biračkog prava i postupak organizacije izbora na svim nivoima u Crnoj Gori. Zakonom o izboru odbornika i poslanika uređuje se način i postupak izbora odbornika u skupštinu opštine, gradske opštine, Glavnog grada i Prijestonice i poslanika u Skupštinu Crne Gore; organizacija, sastav i nadležnost organa za sprovođenje izbora; utvrđivanje rezultata glasanja i raspodjela mandata; zaštita biračkog prava i druga pitanja od značaja za organizaciju i sprovođenje izbora. Pored Ustava i (1) Zakona o izboru odbornika i poslanika, set zakona u oblasti izbornog zakonodavstva čine još i: (2) Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja (kojim se uređuju način sticanja i obezbjeđivanja finansijskih sredstava za redovan rad i izbornu kampanju političkih subjekata, zabrane i ograničenja raspolaganja državnom imovinom, fondovima i javnim ovlašćenjima u toku kampanje i kontrola, nadzor i revizija finansiranja i finansijskog poslovanja političkih subjekata u cilju ostvarivanja zakonitosti i javnosti njihovog poslovanja; (3) Zakon o biračkom spisku, (4) Zakon o političkim partijama i (5) Zakon o registrima prebivališta i boravišta.

Pored već nabrojanih propisa, od značaja su i zakoni iz oblasti radiodifuzije – Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore. Kao pravni izvor koji uređuje oblast organizacije parlamentarnih izbora mogu se navesti i odluke organa za sprovođenje izbora, a prije svega Državne izborne komisije. Sa aspekta krivičnopravne odgovornosti, Krivični zakonik Crne Gore prepoznaje posebnu glavu kojom se uređuju krivična djela protiv izbornih prava. Otkrivanje i gonjenje krivičnih djela protiv izbornih prava je u nadležnosti Osnovnih državnih tužilaštava.

B. IZBORNI SISTEM

Crna Gora od uvođenja višestranačja koristi proporcionalni sistem partijskih lista. U upotrebi su zatvorene i blokirane partijske (kandidatske) liste bez mogućnosti preferencijalnog glasanja. Crna Gora predstavlja jednu izbornu jedinicu čija je magnituda (81) jednak veličini crnogorskog parlamenta koji čini 81 poslanik. Pravo prijave kandidatskih lista imaju registrovane partije, koalicije ili grupe građana. Na izbornoj listi mora biti najmanje 54 ($\frac{2}{3}$ broja poslanika), a najviše 81 poslanik (broj jednak broju poslanika), izuzev grupe građana ili političkih partija koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu, koje su u obavezi da nominuju minimum 1/3 (27) od ukupnog broja poslanika u crnogorskem parlamentu (81).

Shodno članu 39a Zakona o izboru odbornika i poslanika, svaka izborna lista mora da sadrži 30% kandidata manje zastupljenog pola, na način što će među svaka četiri kandidata na listi,

biti zastupljena minimalno jedna osoba iz reda manje zastupljenog pola. Za alokaciju mandata kvalifikovanim kandidatskim listama koristi se d'Hondtova formula uz primjenu diferenciranog zakonskog cenzusa. U proces raspodjele mandata ovim metodom ulaze samo one liste koje pređu predviđeni izborni cenzus.

Izborna lista mora dobiti minimum 3% važećih glasova, koliko iznosi zakonski izborni cenzus u Crnoj Gori, kako bi učestvovala u raspodjeli mandata. Zakonski izborni cenzus, u slučaju manjinskih partija, postoji kao uslov da bi se osvojio mandat u slučaju hrvatske manjine, odnosno da bi se rezultat manjinske liste uključio u zbirnu listu tog manjinskog naroda, odnosno manjinske zajednice, odnosno osvojio prvi mandat u slučaju da nije moguće da zbirna ili pojedinačna manjinska lista osvoji više mandata primjenom D'Hondtove metode. I dalje nije omogućeno samostalnim kandidatima, pojedincima, da učestvuju na izborima, iako je to bila preporuka Venecijanske komisije, te različitih misija OSCE / ODIHR, već lice može biti kandidat samo u okviru kandidatske (partijske) liste.

Broj poslanika	Izborni sistem	Broj izbornih jedinica	Cenzus	Tip izborne liste	Preferencijalno glasanje	Izborna formula
81	Sistem partijskih lista	1	3% 0,7% 0,3%	Zatvorena blokirana lista	NE	D'Hondt

Zakonski izborni cenzus je drugačije definisan za liste manjinskog naroda. Pravo pozitivne diskriminacije definisano članom 94 stav 2 tačka 1 koriste izborne liste pripadnika određenog - istog manjinskog naroda, odnosno određene - iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izbornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva. Na lokalnom nivou, odnosno za izbor odbornika manjinske liste, u slučaju da ni jedna od njih ne ispuni uslov zakonskog izbornog cenzusa od 3%, stiže pravo na učešće u raspodjeli mandata pojedinačno, sa dobijenim brojem važećih glasova, odnosno na njih se neće primjenjivati zakonski cenzus, nego će se direktno kvalifikovati u proces raspodjele mandata primjenom D'Hondtove formule.

IZBORNA ADMINISTRACIJA

Organi izborne administracije u Crnoj Gori pripadaju nezavisnom modelu izborne administracije sa kombinovanim tipom članstva, što znači da je sprovođenje izbornih procesa u nadležnosti organa koji su institucionalno nezavisni i autonomni od izvršne vlasti, ali se članovi izborne administracije biraju među predstavnicima političkih partija i među nezavisnim stručnjacima. Sastav i nadležnost organa izborne administracije uređeni su Zakonom o izboru odbornika i poslanika. Struktura izborne administracije je troslojna i čine je: Državna izborna komisija, opštinske izborno komisije u 25 opština u Crnoj Gori i birački odbori. Organi izborne administracije na sva tri nivoa odluke donose većinom od ukupnog broja članova, uključujući i opunomoćene predstavnike političkih subjekata, koji imaju jednako pravo glasa.

A. DRŽAVNA IZBORNA KOMISIJA

Najznačajniji organ izborne komisije je Državna izborna komisija (DIK). DIK je stalni organ koju čine: predsjednik i deset članova u stalnom sastavu i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste, odnosno predsjedničkog kandidata. Predsjednika DIK-a imenuje Skupština, na prijedlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanja, nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa. Četiri člana stalnog sastava DIK-a imenuju se na prijedlog parlamentarne većine, a četiri člana stalnog sastava DIK-a, od kojih jedan vrši funkciju sekretara, imenuju se na prijedlog parlamentarne opozicije.

Za člana stalnog sastava DIK-a imenuje se i jedan predstavnik političke partije, odnosno podnosioca izborne liste za autentičnu zastupljenost pripadnika manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, koja je na prethodnim izborima dobila najveći broj glasova, a njegov zamjenik treba da bude pripadnik nekog drugog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice. Jednog člana stalnog sastava DIK-a imenuje Skupština, na prijedlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanja nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa, iz reda predstavnika civilnog društva, nevladinog sektora ili univerziteta, koji je stručan za pitanja izbornog zakonodavstva. Ovo znači da kombinovani tip članstva u Crnoj Gori podrazumijeva da se samo dva od 11 članova u stalnom sastavu DIK-a biraju među nezavisnim stručnjacima, dok ostalih devet članova biraju političke partije. Ovakav većinski sastav DIK-a oslikan je i u odlukama ovog tijela.

Državna izborna komisija (DIK) je od dana raspisivanja prijevremenih parlamentarnih izbora do dana proglašenja konačnih rezultata održala 63 sjednice. DIK je redovno objavljivao sve odluke, dnevni red sjednica i zapisnike sa istih na svojoj zvaničnoj internet stranici. Državna izborna komisija, nije u zakonom propisanom roku proglašila rezultate parlamentarnih izbora (26. juna 2023. godine) uslijed prolongiranja pravnih procedura po podnesenim žalbama učesnika izbornog procesa. Konačni rezultati izbora proglašeni su od strane državne izborno komisije 14. jula 2023. godine.

DIK je usvojila Odluku o izmjenama i dopunama Poslovnika o radu Državne izborno komisije koji u članu 18 propisuje da se javnost rada Komisije ostvaruje, između ostalog i direktnim prenosom sjednica Komisije na YouTube kanalu Državne izborno komisije. Međutim, zbog rekonstrukcije prostorija DIK-a snimanje sjednica, pa samim tim i puna transparentnost rada DIK-a je i ovoga

puta izostala, osim u onim situacijama kada su sjednicama prisustvovali mediji.

Povodom zahtjeva CeMI-ja i drugih domaćih i međunarodnih posmatračkih misija, da se akreditovanim posmatračima dopusti uvid u potpise podrške izbornim listama, koje je naišlo na negativan odgovor Agencije za zaštitu ličnih podataka i sloboden pristup informacijama (AZLP), DIK je organizovala sastanak sa predstavnicima AZLP-a i organizacija koje su tražile pristup ovim podacima. Kao i tokom predsjedničkih izbora, AZLP i DIK nisu imali sluha za prava posmatrača u izbornom procesu i ostali su pri mišljenju da posmatračima ne treba dopustiti uvid u te podatke, uprkos tome što je uloga nestranačkih posmatrača u izbornom procesu sadržana u više međunarodnih instrumenata, kao što su Kopenhaški dokument (1990)⁹ i Smjernice o međunarodno priznatom statusu međunarodnih posmatrača koje je 2009. godine objavila Venecijanska komisija, a u kojima se navodi da izbornim posmatračima treba dati najširu moguću priliku da učestvuju u procesu posmatranja izbora.

Naročito je poražavajuće i alarmantno što AZLP nije predviđela ozbiljne implikacije svog tumačenja odredbi Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, kojim ne prepoznaju pravo akreditovanih posmatrača na uvid u potpise podrške građana izbornim listama. Ovo tumačenje u praksi stvara absurdnu i kontraproduktivnu situaciju. Naime, odredbe Zakona, koje su prвobitno osmiшljene kako bi štitile građane, stavljaju se u službu političkih subjekata koji zloupotrebljavaju njihove lične podatke. Dodatno, ovakvim tumačenjem se stvara prepreka za savjesne aktere, kao što su akreditovani posmatrači i ograničava se njihova sposobnost da identifikuju i prijave zloupotrebe i da na taj način doprinesu da izbori budu sprovedeni na fer i transparentan način. Mišljenje AZLP-a, u ovom kontekstu, djeluje u direktnoj suprotnosti sa osnovnim ciljem i duhom Zakona o zaštiti podataka o ličnosti. Umjesto da štitи građane i njihove podatke, ovakvo tumačenje zakona podriva zaštitu ličnih podataka i otvara vrata zloupotrebama kojima smo imali priliku da prisustvujemo u svim prethodnim izbornim ciklusima.

Važno je naglasiti i da mišljenja AZLP-a nemaju obavezujući karakter. Naravno, DIK kao odgovorna institucija treba pažljivo da razmotri stavove i mišljenja različitih institucija, uključujući i AZLP. Ali u ovom konkretnom slučaju, DIK nije prepoznala da je mišljenje AZLP-a bilo nelogično i suštinski besmisleno, te da nije doprinijelo konstruktivnom rješavanju pitanja u vezi sa zloupotrebotom potpisa podrške. Osim toga, bilo je važno da DIK zaštiti integritet izbornog procesa, uzimajući u obzir da AZLP kao regulatorno tijelo za zaštitu ličnih podataka nije u nadležnosti da interveniše u istom.

B. OPŠTINSKE IZBORNE KOMISIJE

Opštinsku izbornu komisiju (OIK) čine predsjednik i četiri člana u stalnom sastavu i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste. OIK je u potpunosti sastavljena od predstavnika političkih partija. Za predsjednika OIK-a imenuje se kandidat političke partije koja je osvojila najveći broj odborničkih mandata na prethodnim izborima. Dva člana u sastavu OIK-a imenuju se na prijedlog parlamentarne opozicije od kojih jedan obavlja dužnost sekretara, dok se dva biraju na prijedlog vladajuće većine.

Opštinske izborne komisije djelovale su u 25 opština u Crnoj Gori.

Pojedine opštinske izborne komisije nijesu uredno ažurirale svoje internet stranice, poput OIK Kotor, koja u toku izbornog procesa u kontinuitetu nije ažurirala internet stranicu relevantnim podacima. Samo mali broj OIK-a je ubrzo po zatvaranju biračkih mjesta ažurirao svoje internet stranice podacima sa zapisnika o radu biračkih odbora, i to: OIK Berane, OIK Bijelo Polje, OIK

Herceg Novi, OIK Kolašin, OIK Pljevlja i OIK Tuzi. Međutim, na zahtjev CeMI-ja za dostavljanjem određenih podataka kojima opštinske izborne komisije raspolažu, sve opštinske izborne komisije odgovorile su u kratkom roku.

C. BIRAČKI ODBORI

Shodno Zakonu o izboru odbornika i poslanika, birački odbor imenuje se za svako biračko mjesto, najkasnije 10 dana prije dana određenog za održavanje izbora. Za parlamentarne izbore 11. juna 2023. godine formirano je 1.154 biračkih odbora, koji su prikazani u tabeli ispod.

Tabela 1: Broj biračkih odbora po opštinama

Opština / izdvojena biračka mjesta	Broj biračkih odbora
Andrijevica	23
Bar	67
Berane	57
Bijelo Polje	91
Budva	28
Cetinje	39
Danilovgrad	32
Gusinje	10
Herceg Novi	47
Kolašin	34
Kotor	37
Mojkovac	20
Nikšić	134
Petnjica	18
Plav	22
Pljevlja	60
Plužine	24
Podgorica	208
Rožaje	44
Zeta	26

Tivat	21
Tuzi	30
Ulcinj	38
Šavnik	23
Žabljak	18
Izdvojena biračka mjesta – UIKS	3

U stalnom sastavu birački odbor ima predsjednika i četiri člana. Obaveze članova biračkih odbora određuju se žrijebanjem prije početka glasanja. U stalni sastav biračkog odbora dva člana imenuju se na prijedlog političke partije, odnosno koalicije koja ima većinu u odgovarajućoj skupštini opštine i po jedan predstavnik dvije opozicione političke partije u odgovarajućoj skupštini, koje su na prethodnim izborima dobile najveći broj mandata, a u slučaju istog broja mandata, najveći broj glasova. Ukoliko u odgovarajućoj skupštini opštine postoji samo jedna opoziciona politička partija, u stalni sastav biračkog odbora imenuju se dva predstavnika te partije. Osim stalnih članova, pravo na predstavnika u proširenom sastavu ima svaka izborna lista. Svakoj političkoj partiji zastupljenoj u odgovarajućoj skupštini pripada broj predsjednika biračkih odbora srazmjerno proporcionalnoj zastupljenosti odborničkih mesta u toj skupštini. Opštinska izborna komisija žrijebom određuje biračka mjesta na kojima političke partije koje na to imaju pravo mogu predložiti predstavnika za predsjednika biračkog odbora.

VI**REGISTRACIJA IZBORNIH LISTA**

Državnoj izbornoj komisiji podneseno je ukupno 17 izbornih lista. Liste kandidata su podnešene u zakonom definisanom roku - do 16. maja 2023. godine. Od ukupno podnesenih 17 lista, DIK je potvrdila 15 izbornih lista. Prethodno, DIK je vratio osam lista na ispravljanje zbog netačnih dokumenata i/ili nedovoljnog broja validnih potpisa. Nakon procesa provjere, odbijena je izborna lista „GLASAM ZA SEBE“ koju je podnijela grupa građana „LA CASA DE PAPEL – KUĆA OD PAPIRA“ i izborna lista „CGA - ISTINOM DO BOLJEG DRUŠTVA“ koju je podnijela politička partija Crnogorska građanska akcija . Podnosioci ove dvije izborne liste nijesu postupili po Zaključku o otklanjanju nedostataka, tj. nijesu dostavili dovoljan broj validnih potpisa podrške, dok izborna lista „LA CASA DE PAPEL – KUĆA OD PAPIRA“ nije uredno dopunila druge nedostatke u pratećoj dokumentaciji.

Na parlamentarnim izborima učestvovalo su sljedeće izborne liste:

Tabela 2: izborne liste koje su učestvovalo na parlamentarnim izborima

IZBORNA LISTA	
1.	Jasno je! – Bošnjačka stranka – mr Ervin Ibrahimović
2.	HGI – Na pravoj strani svijeta
3.	„ПРАВДА ЗА СВЕ!“ – др Владимир Лепосавић
4.	SNP – DEMOS – ЗА ТЕВЕ.
5.	„НАРОДНА КОАЛИЦИЈА – СЛОЖНО И ТАЧКА“ – (Дејан Вукшић – Демохришћански покрет; Марко Милачић – Права Црна Гора; Владислав Дајковић – Слободна Црна Гора; Драгица Перовић – Демократска српска странка; др Новица Станић – Покрет за Пљевља
6.	ALBANSKA ALIJANSA – ALEANCA SHQIPTARE
7.	Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić
8.	Pokret za promjene – PRVO CRNA GORA – Nebojša Medojević – Reforme za spas zemlje
9.	DA. MI MOŽEMO ZA ГРАЂАНСКУ CRNU GORU!
10.	ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada – Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)
11.	EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ
12.	SDP – ЗА НАШУ КУЋУ
13.	ALEKSA I DRITAN – HRABRO se broji !
14.	ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА НАРОДНА ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, РАДНИЧКА ПАРТИЈА)
15.	Albanski forum – Nik Gjeloshaj „BESA za Evropski Razvoj“ Forumi shqiptar – Nik Gjeloshaj „BESA për Zhvillim Evropian“

Državna izvorna komisija je objavila zbirnu listu kandidata u zakonom propisanom roku. U okviru 15 potvrđenih lista, ukupno je registrovano 1.113 kandidata, sa svega 397 žena. Takođe, samo jednu listu predvodila je žena. Zakon propisuje da svaki četvrti kandidat na listi mora biti iz manje zastupljenog pola, a sveukupno, nedovoljno zastupljeni pol mora činiti najmanje 30 posto od ukupnog broja kandidata na svakoj listi. Uprkos kvoti koje je poštovana i predloženo je 35% žena, većina stranaka nije pokazala inicijativu da doprinese većem stepenu zastupljenosti žena u političkom životu, već su se precizno vodili zakonskim određenjem.

VII | REGISTRACIJA BIRAČA

Biračko pravo, prema članu 45 Ustava Crne Gore, imaju svi punoljetni građani koji imaju najmanje dvije godine prebivališta u Crnoj Gori. Svi građani sa pravom glasa upisani su u birački spisak, koji predstavlja izvedenu elektronsku zbirku ličnih podataka crnogorskih državljanina sa biračkim pravom. Birački spisak je javna isprava koja služi samo za izbore i vodi ga Ministarstvo unutrašnjih poslova. Podaci koji se nalaze u biračkom spisku izvode se iz matičnih registara koje vodi MUP, ukrštanjem podataka iz tih registara kako bi se dobila zbirka ličnih podataka crnogorskih državljanina koji imaju biračko pravo.

MUP Crne Gore je još za potrebe predsjedničkih izbora unaprijedilo svoj internet servis biraci.me kako bi omogućilo biračima da provjere na kom biračkom mjestu mogu da ostvare svoje biračko pravo. Iz bezbednosnih razloga, pristup servisu je ograničen samo na korisnike unutar Crne Gore, i potrebno je uneti broj lične karte ili pasoša, umjesto JMBG-a. Takođe, uveden je dodatni zaštitni mehanizam koji sprječava preopterećenje servisa, tako što blokira više od pet zahtjeva u sekundi. Ove mjere su sprovedene u svijetlu prethodnih iskustava sa problemima u radu servisa. Pored internet servisa, MUP je obezbijedio telefonsku liniju za sva pitanja u vezi sa biračkim pravima i poslao je građanima obavještenja o biračkom mjestu na kom su upisani.

Ipak, Crna Gora je i ove izbore dočekala sa nesređenim biračkim spiskom. Birački spisak je zaključen 31. maja a biračko pravo je imalo 542.468 građana. Iako se radi o neznatno većem broju birača (314) u odnosu na predsjedničke izbore održane u martu i aprilu ove godine, CeMI je uočio nastavak trenda rasta broja birača. Uprkos tome što je MUP u aprilu 2021. godine najavilo da je preduzelo korake u vezi sa 2.108 osoba za koje se sumnja da su izgubile crnogorsko državljanstvo, kao i da je započelo provjeru statusa 8.000 građana koji su upisani u biračke spiskove Republike Srbije, Bosne i Hercegovine i Republike Kosovo, kontinuiranim povećanjem broja lica upisanih u birački spisak zapaža se izostanak konkretnih rezultata ovih aktivnosti. Važno je istaći da je fenomen duplo upisanih birača iz drugih država problem koji je i Evropska komisija prepoznala i u posljednja dva izvještaja o napretku ukazala na potrebu rješavanja ovog problema.

Takođe, neispunjavanje obaveza iz člana 16 i člana 17 stav 1 Zakona o biračkom spisku od strane MUP-a – konkretno, nepostavljanje biračkog spiska na uvid javnosti u predviđenom roku i neobjavljanje numeričkog tabelarnog prikaza promjena u biračkom spisku - predstavlja kršenje procedure koja može podržati povjerenje građana u izborni proces. MUP nije samo propustio da izvrši svoje dužnosti u propisanim rokovima, već je i poslalo zabrinjavajući signal u pogledu transparentnosti i odgovornosti. Ovakvo postupanje MUP-a otvara prostor za spekulacije i sumnje u motive koji stoje iza ovakvog propusta.

IZBORNA KAMPANJA

VIII

Izborna kampanja za vanredne parlamentarne izbore 2023 godine, započela je u toku kampanje za prvi krug predsjedničkih izbora u Crnoj Gori. Kampanju su obilježile tri jasno različite faze: prva faza u toku koje se spekulisalo o mogućem odlaganju izbora koja je završena istekom roka za podnošenja izbornih lista 16. maja, druga faza umjerene kampanje do kraja maja, i treća faza agresivne kampanje u posljednje dvije sedmice pred održavanje parlamentarnih izbora.

Jedno od ključnih obilježja izborne kampanje za parlamentarne izbore bila je smanjena vidljivost u javnom prostoru, što se ogleda u redukovanim brojima plakata i odsustvu masovnih skupova na otvorenom. Uočljiv je bio i nedostatak atmosfere koja bi sugerisala da su izbori od ključne važnosti za budućnost zemlje, što je bio slučaj u prethodnim izbornim ciklusima.

Umjesto toga, izbornu kampanju karakterisala je snažna personalizacija politike, gdje su lideri političkih partija i koalicija stavljeni u prvi plan kao centralne figure. Središnji element političkih poruka koje su političke partije slale potencijalnim biračima sastojao se od obećanja koja često nijesu bila realna. Konkretni politički programi, strateške vizije i inovativne ideje uglavnom su bili odsutni. Umjesto toga, političari su se više fokusirali na samopromociju, a naročito lideri partija.

Ekonomija je bila glavna tema kampanje, ali bez jasnih i izvodljivih planova za ostvarivanje obećanja u toj oblasti. U mnogim slučajevima, nije bilo dovoljno objašnjenja kako će se realizovati ekonomski ciljevi i koje metode će biti primijenjene.

Komunikacijske metode koje su se koristile u kampanji često su bile zastarjele, uključujući bilborde s fotografijama nasmijanih lica lidera i repetitivne slogane bez stvarne supstance. Ovo je dodatno doprinijelo nedostatku sadržaja i informacija o stvarnim političkim programima i vizijama koje su partije nudile.

U međuvremenu, manje političke partije i grupe građana, koje su često donosile svježe i inovativne ideje, suočile su se s ozbiljnim preprekama u postizanju vidljivosti i uključivanju u politički diskurs zbog nedostatka finansijskih resursa i medijskog prostora.

Generalno pasivniji ton izborne kampanje može se pripisati i značajnim promjenama koje je crnogorska politička scena doživjela u proteklom periodu, tj. povlačenjem lidera mnogih političkih partija, raskidanjem starih političkih saveza i formiranjem novih.

Iako je kampanja zapravo započela raspisivanjem izbora 17. marta, politički subjekti su čekali ishod Predsjedničkih izbora u cilju određivanja svog stava ka ovom procesu. Konačnim ishodom drugog kruga predsjedničkih izbora, neopredjeljivanjem Ustavnog suda ka potencijalnom odlaganju i datumom inauguracije novog predsjednika nakon isteka roka za podnošenje lista, iscrpili su se svi pravni mehanizmi za odlaganje izbora.

Za razliku od prethodnih izbora, kampanju nijesu obilježile identitetske teme niti su ovi izbori percipirani kao istorijski. Kampanja je takođe bila lišena agresivnog marketinga, velikih skupova ili sveopšte prisutnosti političkih subjekata. Tokom većeg dijela kampanje, učesnici su se suzdržavali od teških riječi i radikalnih stavova. Poruke u kampanji su kod većine lista bile

zasnovane na ekonomskih obećanjima i ubrzajući put ka Evropskoj Uniji.

Poslednja nedjelja kampanje dovele su do promijene tona. Nosilac liste Pokret Evropa sad, Milojko Spajić je direktno optužen od strane premijera Crne Gore, Dritana Abazovića i Ministra unutrašnjih poslova Crne Gore Filipa Adžića, za saradnju sa korejskim državljaninom Do Kvonom, koji je optužen za međunarodnu prevaru od oko 40 milijardi dolara. Kako nije došlo do reakcije državnih organa, pomenuta optužba je dobila obrise afere, sa jasnom političkom upotrebotom u svrsi kampanje.

Tokom kampanje nije primijećen značajan spoljni uticaj, kako na crnogorskoj tako i na regionalnoj medijskoj sceni. Izostala je i veća uključenost vjerskih organizacija, prije svega Srpske pravoslavne crkve (SPC) koja je bila primjetna u prethodnim izbornim ciklusima. Jedini spoljno-politički događaj, koji je bio integriran u izbornu kampanju, jeste protest solidarnosti sa Srbima na Kosovu, a koji je organizovan u Podgorici i Nikšiću.

Ono što je obilježilo kampanju jestе jasno izražena funkcionerska kampanja i snažna zloupotreba državnih resursa u izborne svrhe od strane vršilaca izvršne vlasti i istovremeno, učesnicima izborne kampanje. Vlada je u toku kampanje donijela cijeli niz odredbi o novčanim nagradama državnim službenicima, povećanje penzija kao i plata u Vojsci. Primjetna je bila i donacija Vlade Crne Gore Srpskoj pravoslavnoj crkvi u iznosu od 220,000 eura za rekonstrukciju hrama u Nikšiću. Uloga funkcionera tokom kampanje se intenzivirala u posljednje dvije nedjelje pred same izbore. I državni i lokalni funkcioneri su učestvovali u otvaranju bulevara i novih radova, a nisu se ustezali ni od učestvovanja na partijskim skupovima.

FINANSIRANJE IZBORNE KAMPAÑE I ZLOUPOTREBA DRŽAVNIH RESURSA

IX

Finansiranje izborne kampanje vrši se na osnovu Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja. Zakon predviđa finansiranje iz javnih i privatnih izvora. Za finansiranje kampanje iz javnih izvora predviđeno je 0,25% planiranih ukupnih budžetskih sredstava, umanjenih za sredstva kapitalnog budžeta i budžeta državnih fondova (tekući budžet), za godinu za koju se budžet donosi. Za vanredne parlamentarne izbore 2023 ta budžetska sredstva su iznosila 3,159,104.15 eura. U poređenju sa 2020. godinom, kada su opredjeljena budžetska sredstva iznosila 2.367.805,91 eura, očigledno je veliko povećanje budžetskih davanja za kampanju.

Zakonom je predviđeno da se pomenuta sredstva dijele na način što se sredstva u visini od 20% raspodjeljuju u jednakim iznosima političkim subjektima, u roku od osam dana od isteka roka za dostavljanje izbornih lista, dok se sredstva u visini od 80% raspodjeljuju nakon izbora političkim subjektima koji su osvojili mandate, srazmjerno broju osvojenih mandata. Kako je za ove izbore potvrđeno 15 lista, svaka od njih je dobila 42,121.39 eura. Kako zakon ne predviđa sankcije za eventualno neostvarenje minimalnog potrebnog broja glasova lista koje su dobine sredstva, javnost je još jednom negodovala, optužujući pojedine izborne učesnike za ulazak u izbornu trku u cilju ostvarivanja profita.

Tabela 3: Ukupno prijavljena sredstva ASK-u za finansiranje izborne kampanje na parlamentarnim izborima

IZBORNA LISTA	SREDSTVA OD PRILOGA FIZIČKIH/ PRAVNIH LICA	BUDŽETSKA SREDSTVA	KREDITI	SOPSTVENA SREDSTVA
Jasno je! – Bošnjačka stranka – mr Ervin Ibrahimović	5.732 €	229.327		6.000 €
HGI – Na pravoj strani svijeta		73.322 €		
„ПРАВДА ЗА СВЕ!“ – др Владимир Лепосавић	1.795 €	42.121 €		
SNP – DEMOS – ЗА ТЕВЕ.	1.848 €	104.523 €		11.500 €
„НАРОДНА КОАЛИЦИЈА – СЛОЖНО И ТАЧКА“ – (Дејан Вукшић – Демохришћански покрет; Марко Милачић – Права Црна Гора; Владислав Дајковић – Слободна Црна Гора; Драгица Перовић – Демократска српска странка; др Новица Станић – Покрет за Пљевља	9.000 €	42.121 €		

ALBANSKA ALIJANSA – ALEANCA SHQIPTARE		73.322 €		
Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić	5.732 €	42.121 €		
Pokret za promjene – PRVO CRNA GORA – Nebojša Medojević – Reforme za spas zemlje		42.121 €		25.000 €
DA. MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU!	3.800 €	42.121 €		
ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada – Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)	3.998 €	697.343 €		
EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ	2.000 €	790.946 €	300.000 €	
SDP – ZA NAŠU KUĆU		42.121 €	71.831 €	7.000 €
ALEKSA I DRITAN – HRABRO se broji !	2.700 €	385.332 €		20.000 €
ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА НАРОДНА ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, РАДНИЧКА ПАРТИЈА)	16.800 €	447.734 €		
Albanski forum – Nik Gjeloshaj „BESA za Evropski Razvoj“ Forumi shqiptar – Nik Gjeloshaj „BESA për Zhvillim Evropian“		104.523 €		

U periodu od raspisivanja vanrednih parlamentarnih izbora 17. marta, do dana održavanja istih - 11. juna, Agenciji za sprječavanje korupcije dostavljeno je 8.193 ugovora o zapošljavanju u državnim organima, organima državne uprave, organima lokalne samouprave, organima lokalne uprave, javnim ustanovama i državnim fondovima. Od toga, 8.105 (98,9%) u periodu od dana raspisivanja do dana održavanja izbora. Najviše ugovora (4.824) se odnosi na zaposlenje na određeno, a 2.508 na angažovanje po ugovoru o djelu. U istom periodu dostavljeno je 366 ugovora o zaposlenju na neodređeno.

Tabela 4: Ugovori o zaposlenju dostavljeni ASK-u, po vrsti ugovora

VRSTA UGOVORA	BROJ UGOVORA
Određeno	4.824
Ugovor o djelu	2.508
Neodređeno	366
Ugovor o privremenim i povremenim poslovima	178
Drugi	324

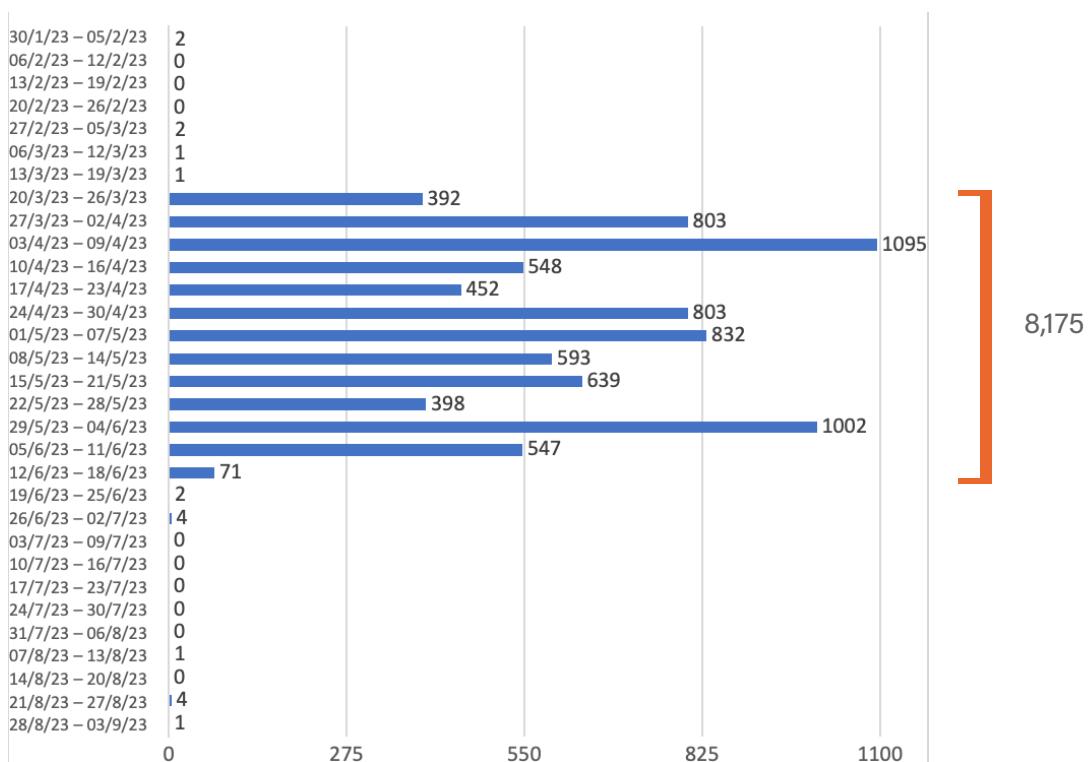
Posmatrano po mjesecu dostavljanja ugovora, najveći broj ugovora je dostavljen u aprilu i maju.

Tabela 5: Broj ugovora o zaposlenju dostavljenih ASK-u, po mjesecu dostavljanja

Mjesec	Broj i procenat ugovora
Januar	2 0,02%
Februar	1 0,01%
Mart	1.175 14,34%
April	2.921 35,65%
Maj	2.839 34,65%
Jun	1.250 15,26%
Jul	0 0%
Avgust	5 0,06%
Ukupno	8.193 100%

Na sljedećem grafiku možemo vidjeti kako ovi podaci izgledaju na nedjeljnju nivou.

Grafik 1: Broj ugovora o zaposlenju dostavljenih ASK-u u periodu trajanja kampanje za parlamentarne izbore, na nedjeljnju nivou

Aktivnosti zapošljavanja počele su da se intenziviraju dvije sedmice prije drugog kruga predsjedničkih izbora, koji su održani 2. aprila 2023. godine, i nastavile su se do sedmice nakon što su održani parlamentarni izbori. Tokom ovog perioda, ASK-u je dostavljeno 99,7% ukupnog broja ugovora o zapošljavanju. To pojačava sumnju da se praksa politički motivisanog zapošljavanja tokom izborne kampanje nastavila.

Tokom trajanja izborne kampanje doneseno je 1.013 odluka kojima su opredjeljena i plaćena sredstva sa tekuće budžetske rezerve u ukupnom iznosu od 5.365.423,55€. Od toga, Ministarstvo finansija je na osnovu 539 Odluka, iz budžetske rezerve isplatilo iznos od 4.953.735,24€, a opštine na osnovu 474 odluke iznos od 411.688,31€. S tim u vezi, sa tekuće budžetske rezerve, od strane Ministarstva finansija i opština isplaćeno je ukupno 786 jednokratnih novčanih pomoći u ukupnom iznosu od 882.021,18€. Dodatno, u periodu kampanje opštine su zasebno isplatile 236 socijalnih pomoći u ukupnom iznosu od 74.558,80€. Pomoći su isplaćivane za naknade za novorođenčad, pomoći za socijalno stanovanje i sanaciju štete na objektima uslijed požara ili elementarne nepogode, za liječenje, i druge.

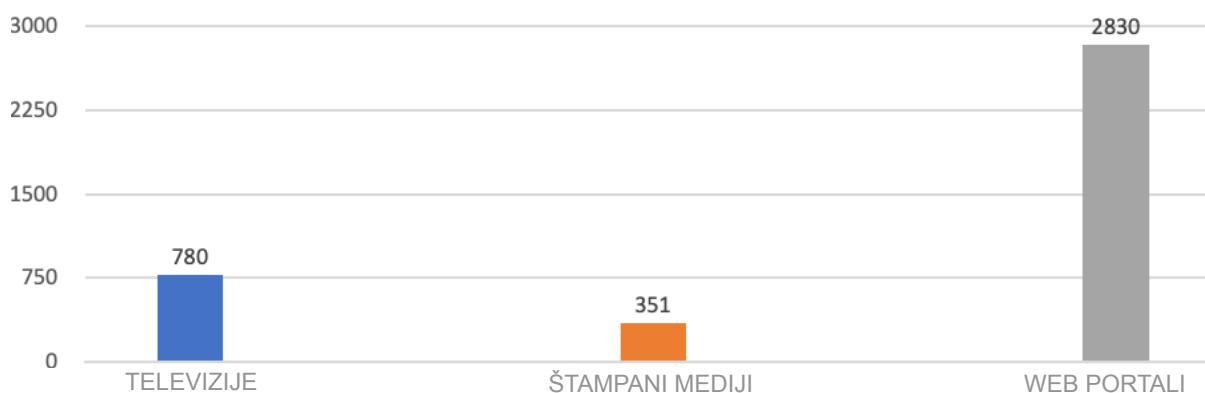

A. TRADICIONALNI MEDIJI

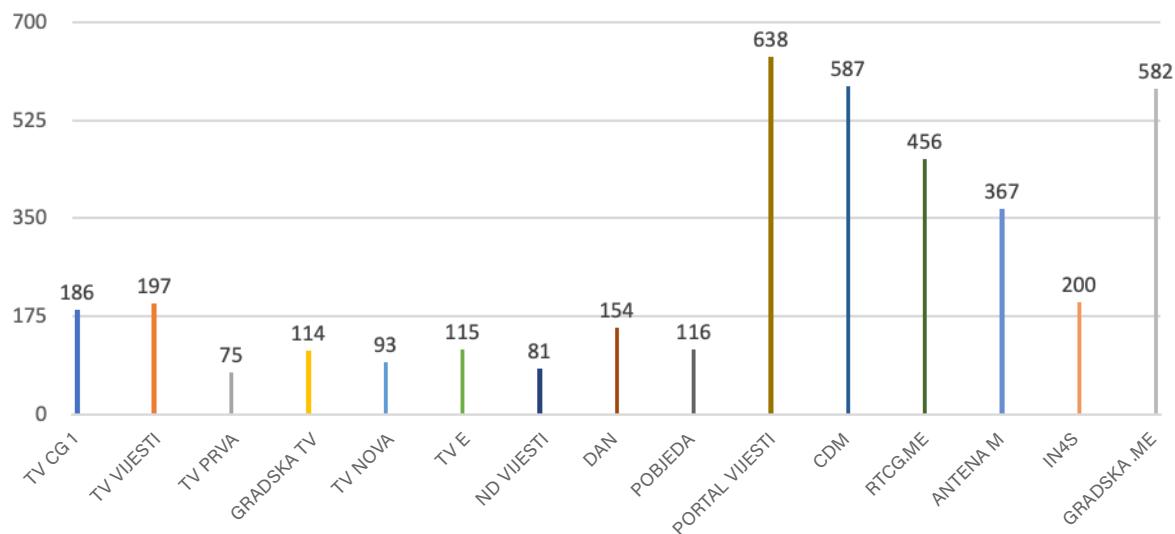
Nacionalni emiter u Crnoj Gori je Radio-televizija Crne Gore (RTCG), koja ima javni servisni mandat i emituje televizijske i radijske programe na teritoriji Crne Gore. RTCG ima posebnu ulogu u vrijeme izbornih ciklusa, jer je obavezna da u skladu sa zakonom osigura nepristrasno i nezavisno izvještavanje o političkim kandidatima, da ponudi besplatno vrijeme i da organizuje izborne debate. Tokom izborne kampanje, različiti medijski kanali su prenosili informacije o izbornim listama i njihovim programima. Postojale su kritike da su neki mediji bili pristrasni prema određenim političkim kandidatima. Sve u svemu, moguće je da su neke tačke gledišta bile ograničene, ali postoje i mediji koji su nastojali osigurati nezavisno i objektivno izvještavanje o izbornoj kampanji.

Izvještavajući o procesu parlamentarnih izbora u crnoj Gori – 2023. u kontekstu predizborne kampanje učesnika izbora, posmatrani mediji su u periodu 25. maj – 09. jun 2023. publikovali kumulativno 3961 medijskih izvještaja ili medijskih objava. Najveći udio u izvještavanju o parlamentarnim izborima 2023. imali su web portali sa kumulativno 2830 medijska izvještaja ili oko 71% ukupne plasirane, odnosno evidentirane medijske građe. Slijede televizije sa 780 medijskih izvještaja (20%) u koje su pored TV priloga, TV vijesti, saopštenja uračunate i emisije koje se emituju u prime time terminu (od 18h do 00h). Iako su štampani mediji plasirali značajno manje medijske građe o parlamentarnim izborima u poređenju sa ostale dvije vrste medija, uticaj ovih medija ogleda se i u činjenici da web portalni u nezanemarljivom obimu plasiraju medijske izvještaje koji su nastali u produkciji tri posmatrana dnevna lista.

Grafik 2: Broj medijskih izvještaja posvećenih parlamentarnim izborima 2023. po vrsti medija

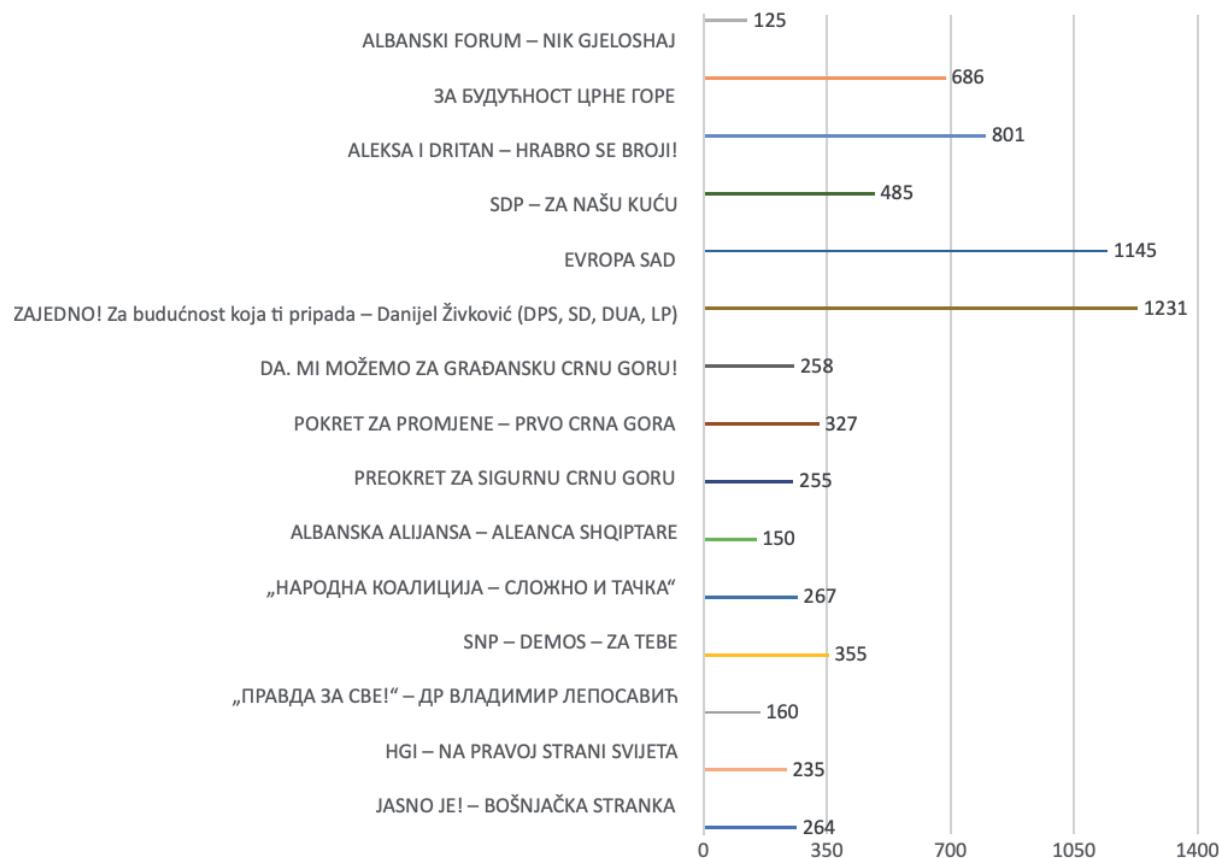

Grafik 3: Broj medijskih izvještaja posvećenih parlamentarnim izborima 2023. po medijima pojedinačno

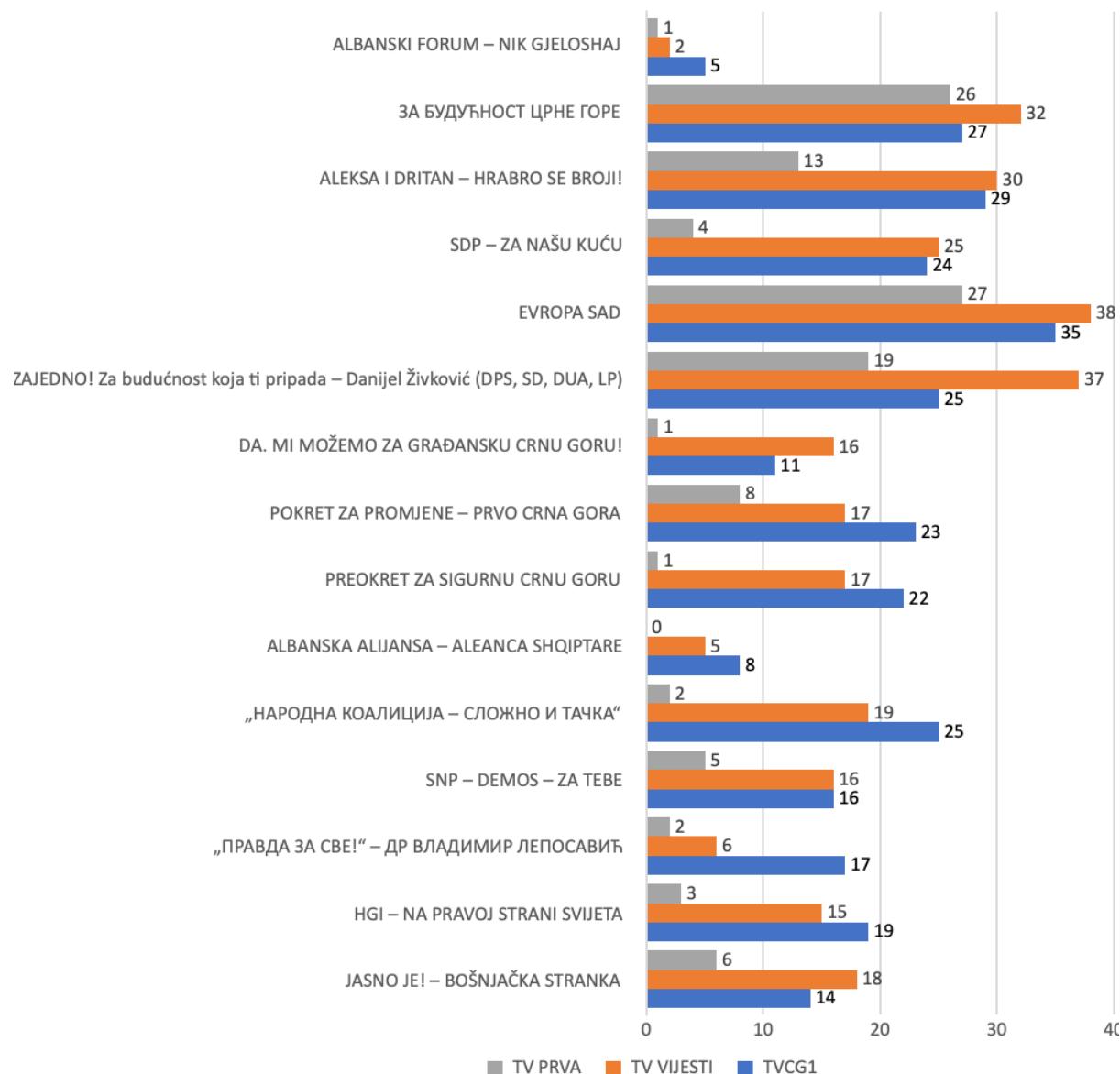

PREGLED MEDIJSKOG PRISUSTVA IZBORNIH LISTA

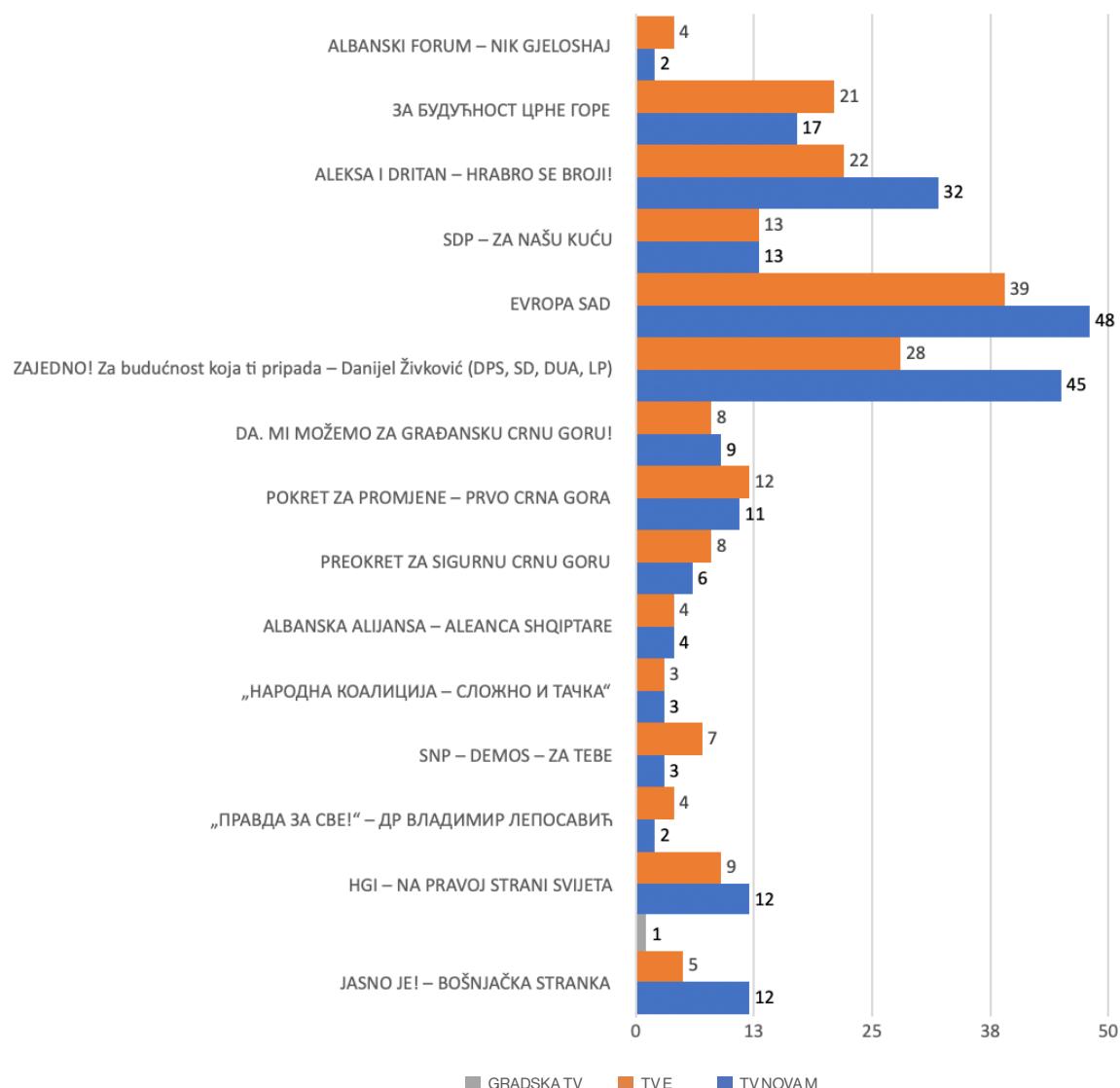
Grafik 4: Broj medijskih izvještaja - IZBORNE LISTE

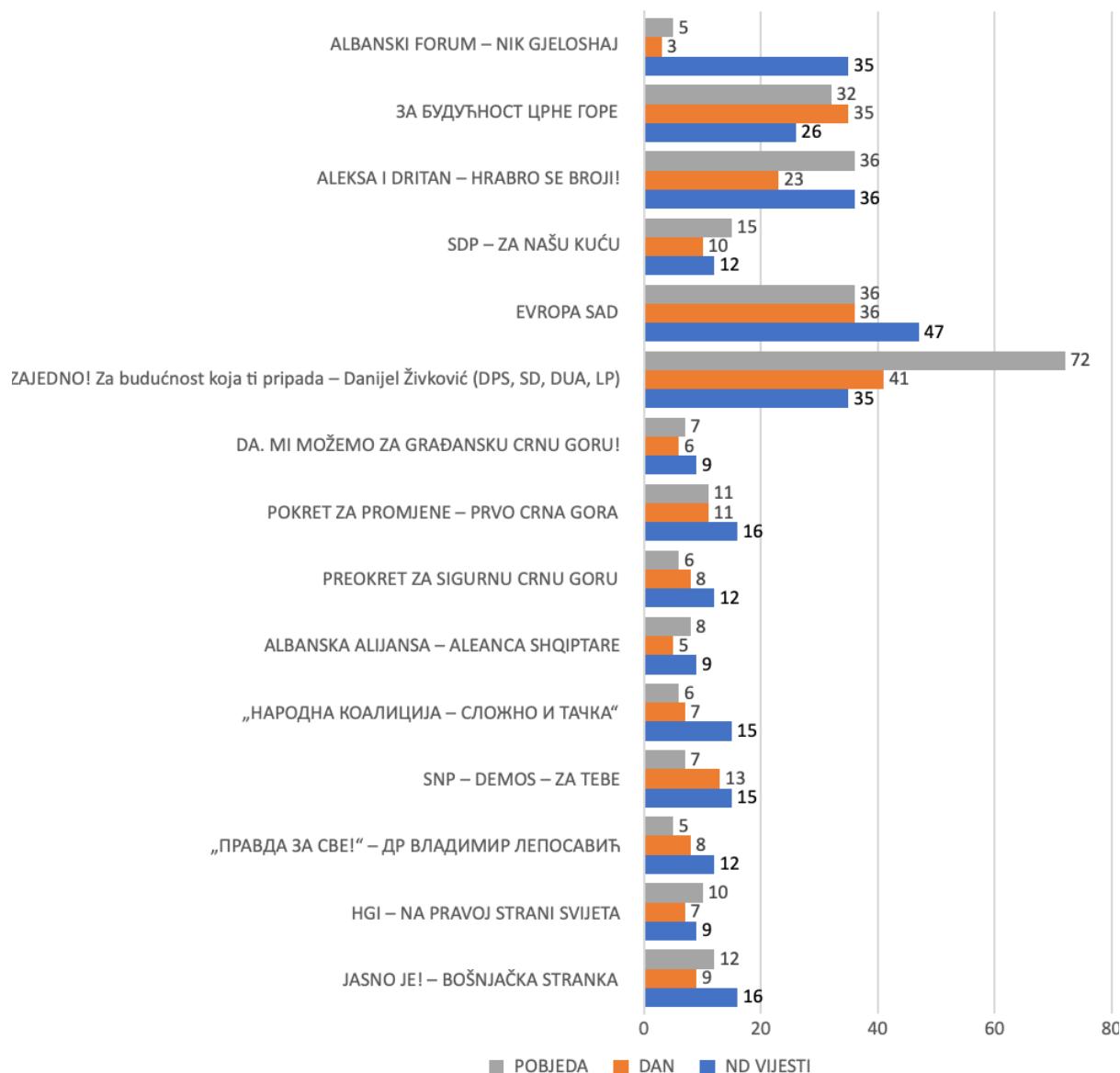
Grafik 5: Broj medijskih izvještaja na TV- IZBORNE LISTE – TVCG, TV VIJESTI i TV PRVA

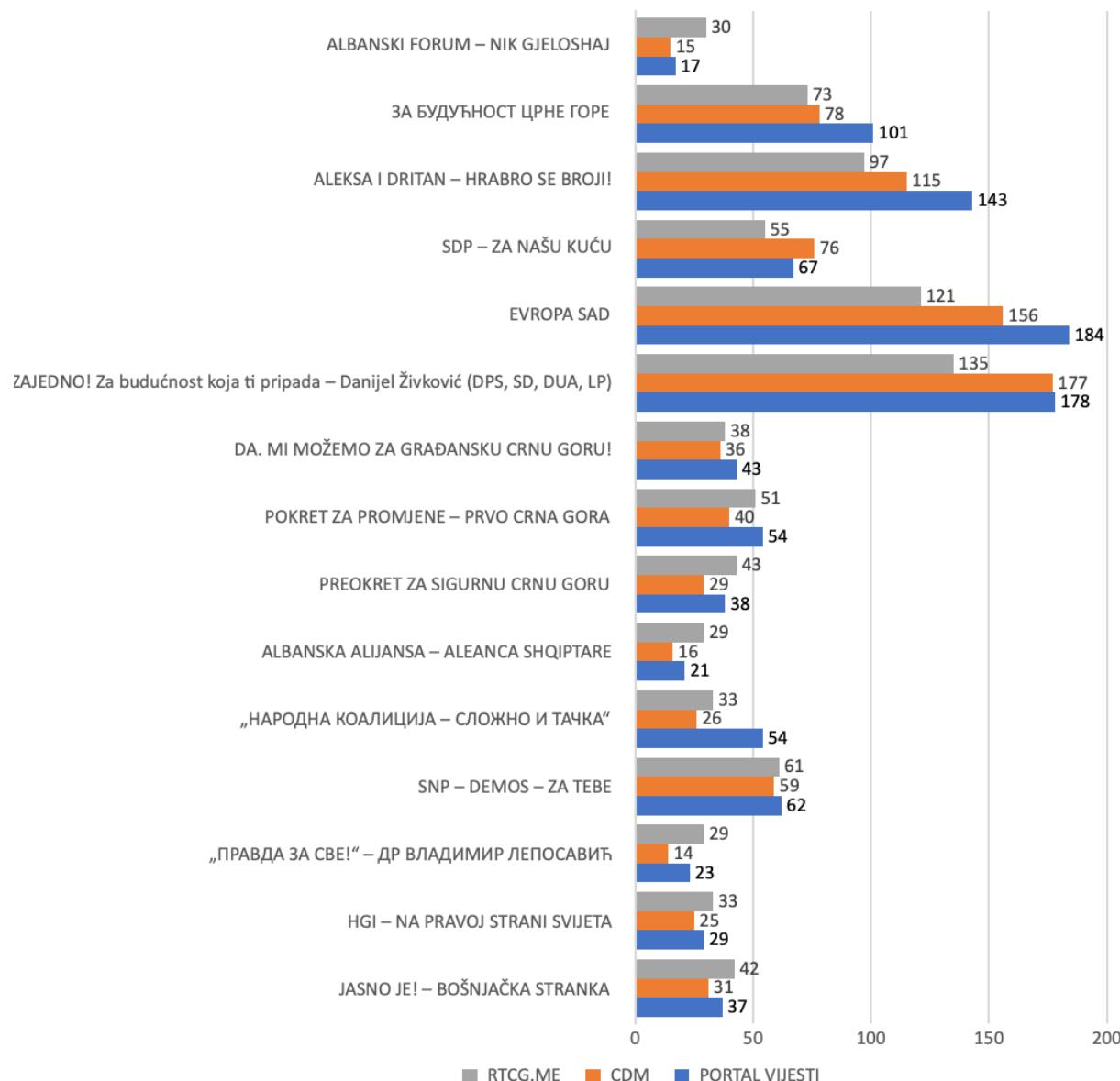
Grafik 6: Broj medijskih izvještaja na TV - IZBORNE LISTE – TV NOVA M, TV E I GRADSKA TV

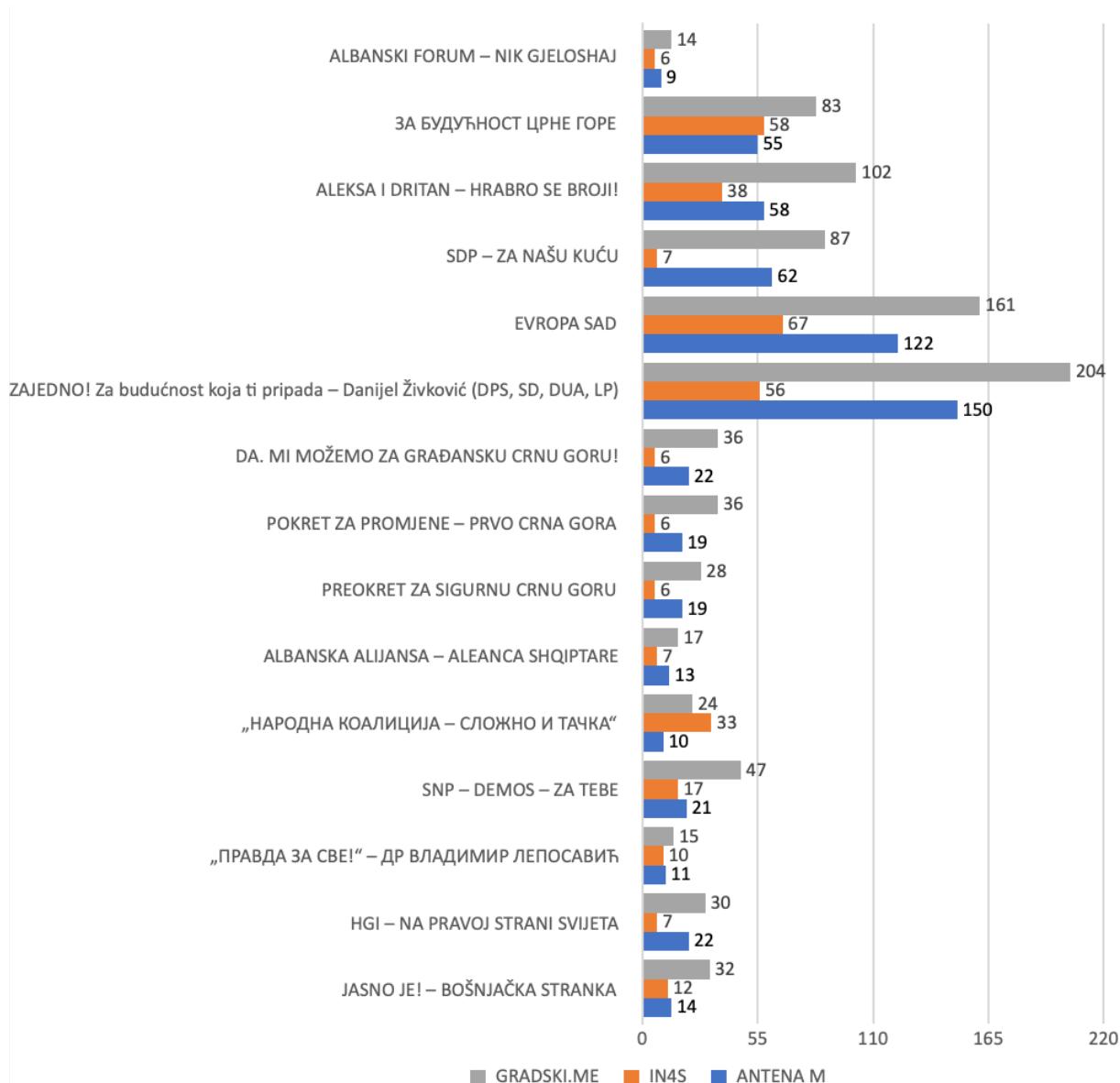
Grafik 7: Broj medijskih izvještaja u štampanim medijima - IZBORNE LISTE - ND VIJESTI, DAN I POBJEDA

Grafik 8: Broj medijskih izvještaja na portalima - IZBORNE LISTE – PORTAL VIJESTI, CDM, RTCG.ME

Grafik 9: Broj medijskih izvještaja na portalima - IZBORNE LISTE – ANTENA M, IN4S I GRADSKI.ME

B. ONLINE MEDIJI I DRUŠTVENE MREŽE

U prošlosti, tradicionalni mediji su bili dominantni u političkim kampanjama u Crnoj Gori, sa TV i radijom kao ključnim kanalima za prenos informacija o političkim strankama i kandidatima. Međutim, digitalni mediji i društvene mreže su sve više postali značajni za političke kampanje u Crnoj Gori, a to se posebno odnosi na mlađu publiku. Prema podacima sajta DataReportal za januar 2023. godine u Crnoj Gori je bilo 562.700 korisnika interneta (gotovo 90% stanovništva), odnosno 472.000 korisnika društvenih mreža (75,4%). Online mediji su postali sve popularniji u Crnoj Gori, sa nekoliko istaknutih novinskih sajtova, uključujući Vijesti, CdM i Portal Analitika. Platforme društvenih medija kao što su Facebook, Twitter i Instagram su se široko koristile za širenje vijesti i diskusija tokom ovog izbornog procesa.

Sponzorisane postove na društvenim mrežama primarno su koristile liste Evropa sad, Hrabro se broji, Za budućnost Crne Gore, ali i ostale liste, osim Bošnjačke stranke i SNP-a.

WEB PORTALI

Na web portalima uočeni su baneri listi Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić (Volim Danilovgrad, Antena M, Standard, Seljak), ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada – Danijel Živković (Pobjeda, Analitika, Antena M, CDM, Standard, Aktuelno) EVROPA SAD – Milojko Spajić, (Vijesti, CDM, Standard) SDP – ZA NAŠU KUĆU (Vijesti, Pobjeda, Bokanews, CDM, Analitika, Antena M) ALEKSA I DRITAN – HRABRO se broji! (Vijesti, CDM, PV portal, Volim Danilovgrad, Feral, Bokanews, PV Informer, Volim Podgoricu, Adria); Za budućnost Crne Gore (Borba, Adria), Narodna koalicija Složno i tačka (Vijesti).

SOCIJALNE MREŽE

U odnosu na monitoring sproveden na društvenoj mreži Facebook, ukupan broj interakcija koje su ostvarene u posmatranom periodu iznosio je 247,300. CeMI je uočio postojanje određenih stranica/naloga za koje se ne može sa sigurnošću utvrditi ko stoji iza istih, odnosno da li su određene stranice pod lažnim imenom kreirali politički ili drugi akteri ili ne. Međutim, monitoringom je utvrđeno postojanje konekcije između zvaničnih stranica nekih političkih partija, koalicija i političara i određenih Fejsbuk stranica.

Prema navedenim podacima, tokom izbornog procesa najveći broj interakcija je ostvarila stranica Aleksić - Demokrate - Demokratska Crna Gora, a najmanje Pravda ZA SVE – Dr Vladimir Leposavić. Na drugom mjestu je stranica koalicije Za budućnost Crne Gore. Kada je riječ o političkim partijama, od ukupnog broja koji iznosi 237.2 hiljada, najviše pratilaca imale su Demokrate (85.1K), dok je najveći rast broja pratilaca u posmatranom periodu imao Preokret (porast za 7,07%). Izborne liste su se za potrebe izborne kampanje najviše oglašavale u vidu fotografija i video zapisa, u manjoj mjeri su koristile dijeljenje linkova, dok nisu bile toliko aktivne u pogledu dijeljenja statusa. Najviše fotografija u posmatranom periodu objavile su Demokrate (koalicija Hrabro se broji), dok su se kroz video snimke najčešće obraćali korisnicima društvenih mreža predstavnici Demokrata kao i stranica pokreta Evropa sad, koja zauzima drugo mjesto. Koalicija Pravda ZA SVE nije objavila nijedan video snimak, dok je Narodna koalicija - složno i tačka objavila samo jedan. Obraćanje putem Facebook Live-a nije bio posebno popularan način za dopiranja do korisnika društvenih mreža. U njegovom korišćenju prednjači stranica Aleksić - Demokrate - Demokratska Crna Gora sa 4.7 hiljada interakcija ovog tipa, zatim slijedi

Pokret za Promjene sa 1.1 hiljadom.

Kada je u pitanju dijeljenje YouTube snimaka, najaktivniji je bio nosilac liste Nebojša Medojević, kao i stranica koalicije Albanska alijansa („Aleanca shqiptare“).

Političke partije su tokom posmatranog perioda imale ukupno 5.35 miliona pregleda sadržaja. Kada je riječ o plaćenim sadržajima na društvenim mrežama, u periodu od 17. maja do 6. juna 2023, političke liste su na društvenoj mreži Facebook imale ukupno 694 plaćenih sadržaja.

U posmatranom periodu, najveći broj plaćenih sadržaja imala je „За будућност Црне Горе“ (Нова Српска демократија, Демократска народна партија Црне Горе, Радничка партија) (220), zatim Građanski pokret URA (97), Aleksa Bečić- Demokrate- Demokratska Crna Gora (91), Socijaldemokratska partija SDP (56), „Mi Možemo- za građansku Crnu Goru“ (50), Marko Milačić- Prava Crna Gora (48), Pokret za Promjene (33), Hrvatska Građanska Inicijativa (25), Pokret Evropa sad (25), Albanska Alijansa (20), SNP-Demos- Za tebe (15), DPS (8) i najmanje „Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić“, „Правда за све – Др Владимира Лепосавића“ i Albanski forum -Nik Gjeloshaj „BESA za Evropski razvoj“ po dva sadržaja.

Što se tiče publike (ciljne grupe), analizom detalja o plaćenim sadržajima najviše sadržaja koje su političke liste/partije platile prikazan je jednako, kako muškarcima tako i ženama, starosti od 18 godina do 65. Takođe, postoji određeni broj plaćenih sadržaja čija je ciljna grupa isključivo mlađa populacija, starosti 25-34 godina i 35-44 godina.

Kada je teritorijalna pokrivenost u pitanju, najveći broj plaćenih sadržaja prikazan je stanovnicima glavnog grada Podgorice, zatim Nikšića, Pljevalja, Budve a najmanje stanovnicima Šavnika i drugim manjim opštinama.

XI IZBORNI DAN

Praćenje izbornog dana realizovano je kroz pet grupa aktivnosti:

1. **Sveobuhvatno praćenje izbornih procedura na biračkim mjestima** uključujući otvaranje, glasanje, zatvaranje biračkih mjesta i brojanje glasova, uz kontinuiranu komunikaciju između posmatrača, operatera i pravnog centra, kako bi se efikasno prikupili podaci o izlaznosti i potencijalnim nepravilnostima tokom izbornog dana.
2. **Djelimično paralelno prebrojavanje glasova (PPVT)** zasnovano na reprezentativnom uzorku rezultata sa biračkim mjestima, na osnovu kojih je CeMI brzo i precizno saopštio prve prognoze rezultata i raspodjele mandata.
3. **Paralelno prebrojavanje glasova (PVT)** koje obuhvata rezultate sa gotovo svih biračkih mesta, prikupljene od strane kratkoročnih posmatrača na biračkim mjestima, kao i mobilnih timova koji su tokom dana nadzirali rad opštinskih izbornih komisija u procesu tabulacije rezultata na opštinskom nivou.
4. **Detaljno praćenje rada opštinskih izbornih komisija i Državne izborne komisije**, sa fokusom na transparentnost i usklađenost sa izbornim zakonodavstvom.
5. **Odnosi sa medijima i javnošću**: CeMI je redovno informisao javnost o izlaznosti i mogućim nepravilnostima kroz seriju konferencija za medije, dok su procjene rezultata parlamentarnih izbora prezentovane na dodatnim konferencijama nakon zatvaranja biračkih mjesta. Sve konferencije su emitovane uživo, a širok spektar medijskih kuća, televizijskih stanica i novinara izvještavali su o ključnim nalazima. Nalazi i informacije bile su istovremeno dostupne na CeMI-jevim društvenim mrežama i internet stranici, kao i na mobilnoj aplikaciji, omogućavajući širok pristup i uvid u tok izbornog procesa i glasanja.

A. SPROVOĐENJE IZBORNE PROCEDURE

Građanima su, tokom cijelog izbornog dana bili dostupni Android i IOS aplikacija, web portal i dvije otvorene linije za direktnu komunikaciju sa Pravnim timom CeMI-ja. Kroz servis "Fer Izbori" Pravni tim CeMI-ja primio je 95 prijava nepravilnosti. Od ukupnog broja podnijetih prijava, putem servisa "Fer izbori", građani su podnijeli 63 ili 65,31% dok su CeMI-jevi posmatrači podnijeli 33 prijave, odnosno 34,73%.

Pravni tim CeMI-ja je, javno objavio najupečatljivije slučajevе prijavljenih nepravilnosti, pristiglih putem web portala, aplikacije "Fer izbori" i društvenih mreža. Ovim postupkom, doprinijelo se transparentnosti izbornog procesa, a javnost je bila upoznata sa uobičajenim nepravilnostima i povredama prava, omogućavajući takođe građanima da budu bolje informisani da prepoznaju i prijave buduća kršenja.

Takođe, važno je naglasiti, da nijesu sve prijave koje su pristizale od građana predstavljale nepravilnosti prema važećoj pravnoj regulativi. Sve nepravilnosti koje su registrovali posmatrači CeMI-ja u toku izbornog dana mogu se grupisati u sljedeće kategorije:

Tabela 6: vrste i broj nepravilnosti

VRSTA NEPRAVILNOSTI	BR. PRIJAVLJENIH NEPRAVILNOSTI
Povreda ravnopravnosti podnositaca izbornih lista	25
Povreda tajnosti glasanja	8
Upotreba mobilnog telefona na biračkom mjestu	7
Nepravilna upotreba uređaja za elektronsku identifikaciju birača	4
Nepravilnosti u vezi sa identifikacijom birača, uslijed neuređenosti biračkog spiska	2
Isticanje simbola političkih stranaka	3
Nepravilnosti u radu biračkih odbora	2
Nemogućnost ostvarenja biračkog prava zbog neuređenosti biračkog spiska	2
Druge nepravilnosti	17
UKUPNO	71

Na osnovu detaljnih uvida posmatrača CeMI-ja, koji su bili raspoređeni na biračkim mjestima i koji su prikupljali podatke pomoću standardizovanih upitnika, koji se fokusiraju na organizaciju izbornog dana i proceduru glasanja, mogu se formulisati sljedeće sveobuhvatne procjene:

- Proces otvaranja biračkih mjesta posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlodobrom ocjenom u 90,8% slučajeva, dok je otvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 3% slučajeva. Prosječna ocjena je 4,58.
- Proceduru glasanja posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlo-dobrom ocjenom u 92% slučajeva, dok je glasanje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 2,2% slučajeva. Prosječna ocjena je 4,62.
- Proceduru zatvaranja biračkih mjesta i brojanja glasova posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlo-dobrom ocjenom u 92,8% slučajeva, dok je zatvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 3,1% slučajeva. Prosječna ocjena je 4,6.

Prema podacima sa terena, na najmanje 12% mjesta nije bilo materijala na Brajevom pismu, dok je 23,4% mjesta je po procjeni posmatrača bilo nepristupačno za osobe sa invaliditetom. [opis nepravilnosti i biračkih mjesta na kojima su se dogodile]

Među članovima biračkih odbora, prema podacima sa većine pokrivenih biračkih mjesta, muškarci su činili 75,5% ukupnog broja članova biračkih odbora, dok su žene činile svega 24,5% ukupnog sastava biračkih odbora.

Posmatrači su naišli na dobar prijem, profesionalnu komunikaciju i saradnju sa članovima biračkih odbora, te je bilo svega par sporadičnih slučajeva gdje CeMI-jevim posmatračima nije bio omogućen pristup BM ili omogućen uvid u izborni materijal.

B. CEMI-JEVE PROCJENE IZLAZNOSTI

Na prvoj pres konferenciji, održanoj u **9:15h**, predstavljena je procjena izlaznosti do 9h koja je iznosila 5,8%. U centralnoj regiji do 9h glasalo je 6,3% upisanih birača, u južnoj regiji 5,6% birača, dok je u sjevernoj regiji biračko pravo iskoristio 5,1% birača. U odnosu na prvi krug predsjedničkih izbora održanim u martu 2023. godine, primjetan je manji procenat izlaznosti do 9h, kada je izlaznost iznosila 6,6%, dok je na parlamentarnim izborima 2020. godine izlaznost do 9h iznosila 14,7%.

Na drugoj konferenciji za medije održanoj u **11:15h**, saopšteno je da je izlaznost do 11h iznosila 16,3%. U centralnoj regiji je u periodu do 11h glasalo 17,2% birača, u južnoj regiji je iznosila 14,8%, a na sjeveru 15,9%. U prvom krugu predsjedničkih izbora iz marta 2023. godine izlaznost do 11h iznosila je 20,1%, što je za 3,8% manje u odnosu na izlaznost na parlamentarnim izborima 2023. godine. Na izborima 2020. godine izlaznost je bila 35,4%, što je za 19,1% više od izlaznosti na parlamentarnim izborima 2023. godine.

Na trećoj konferenciji za medije koja je održana u **13:15h**, CeMI je predstavio procjenu izlaznosti do 13h. Na nacionalnom nivou, izlaznost do 13h iznosila je 28,1%, što je za 7,4% manje u poređenju sa prvim krugom predsjedničkih izbora 2023. godine kada je izlaznost do 13h iznosila 35,5% odnosno za čak 26% manja u odnosu na izbore održane 2020. godine, kada je izlaznost bila 54,1%. Gledajući po regijama, podaci o izlaznosti su sljedeći: Centralna regija – 29,4%, južna regija – 24,6% i sjeverna regija – 29%.

Na četvrtoj konferenciji za medije koja je održana u **15:15h**, predstavljena je procjena izlaznosti do 15h, koja je iznosila 35,8%. Izlaznost u centralnoj regiji bila je 37,7%, u južnoj 30,8%, dok je u sjevernoj regiji 37,7% birača iskoristilo pravo glasa.

Na petoj konferenciji za medije u **17:15h**, saopšteno je da je izlaznost do 17h iznosila 42,2%. U centralnoj regiji biračko pravo do 17h iskoristilo je 44% birača, u južnoj regiji 36,1%, dok je u sjevernoj regiji izlaznost iznosila 44,5%. Upoređujući sa prvim krugom predsjedničkih izbora održanim 2023. godine izlaznost do 17h manja je za 10,2% u odnosu na tadašnju kada je iznosila 52,4%. Na izborima 2020. godine izlaznost do 17h bila je 68,4%, što je za 26,2% više nego na parlamentarnim izborima 2023. godine.

Na šestoj konferenciji održanoj u **19:15h**, predstavljeni su rezultati izlaznosti do 19h prema kojima je ukupna izlaznost iznosila 50,8%. U centralnoj regiji do 19h biračko pravo je iskoristilo 53,4% upisanih birača, u južnoj regiji 44,7%, dok je u sjevernoj regiji bila 51,8%. U prvom krugu predsjedničkih izbora održanih 2023. godine izlaznost do 19h je iznosila 60,5% što je za 9,7% više u odnosu na parlamentarne izbore 2023. godine. Na izborima 2020. godine izlaznost do 19h je bila 74,9% što je za 24,1% više nego na parlamentarnim izborima 2023. godine.

CEMI-JEVE PROCJENE IZLAZNOSTI

C. CEMI-JEVE PROCJENE REZULTATA IZBORA

CeMI je nastavio održavanje pres konferencija i u izbornoj noći, nakon zatvaranja biračkih mesta. Počev od 20:45h, CeMI je održao dvije pres konferencije, na kojima su predstavljene projekcije rezultata u skladu sa dinamikom popunjavanja uzorka.

Na konferenciji za medije održanoj u 20:45h, CeMI je predstavio projekcije rezultata parlamentarnih izbora na temelju 55,5% obrađenog uzorka. Na završnoj konferenciji, CeMI je prikazao projekcije rezultata temeljene na 90,5% realizovanog uzorka. Počevši od 20h45, građani su mogli pratiti podatke uživo preko 3 nacionalne televizijske stanice, CeMI-jevog web sajta i aplikacije "Fer Izbori".

Tabela 7: CeMI-jeve procjene rezultata parlamentarnih izbora i projekcija mandata na bazi PVT-a

	%	MANDATI
Procenat obrađenih biračkim mesta	100%	81
Ukupna izlaznost	56,2%	
IZBORNA LISTA		
Jasno je! – Bošnjačka stranka – mr Ervin Ibrahimović	7,1%	6
HGI – Na pravoj strani svijeta	0,7%	1
„ПРАВДА ЗА СВЕ!“ – др Владимир Лепосавић	2,8%	0
SNP – DEMOS – ЗА ТЕВЕ.	3,1%	2
„НАРОДНА КОАЛИЦИЈА – СЛОЖНО И ТАЧКА“ – (Дејан Вукшић – Демохришћански покрет; Марко Милачић – Права Црна Гора; Владислав Дајковић – Слободна Црна Гора; Драгица Перовић – Демократска српска странка; др Новица Станић – Покрет за Пљевља	1,2%	0

ALBANSKA ALIJANSA – ALEANCA SHQIPTARE	1,5%	1
Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić	1,6%	0
Pokret za promjene – PRVO CRNA GORA – Nebojša Medojević – Reforme za spas zemlje	0,7%	0
DA. MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU!	0,5%	0
ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada – Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)	23,2%	21
EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ	25,6%	24
SDP – ZA NAŠU KUĆU	2,9%	0
ALEKSA I DRITAN – HRABRO se broji !	12,5%	11
ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА НАРОДНА ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, РАДНИЧКА ПАРТИЈА)	14,7%	13
Albanski forum – Nik Gjeloshaj „BESA za Evropski Razvoj“ Forumi shqiptar – Nik Gjeloshaj „BESA për Zhvillim Evropian“	1,9%	2

Na osnovu projekcija na bazi reprezentativnog uzorka koji se sastojao od 400 biračkih mesta u Crnoj Gori, CeMI je u 20 časova i 45 minuta izašao sa prvom procjenom rezultata, a nakon toga su građani imali mogućnost da prate popunjavanje uzorka i procjene rezultata na osnovu istog.

Dodatno, CeMI je tokom izborne noći sproveo i paralelno prebrojavanje glasova i objavio projekcije preliminarnih rezultata na osnovu 100% obrađenih biračkih mesta u Crnoj Gori, i iste komunicirao sa građanima putem objava na web sajtu, aplikaciji „Fer izbori“, i na svojim socijalnim mrežama.

Prosječna apsolutna greška procjene udjela osvojenih glasova je bila 0,03% u odnosu na kasnije objavljene preliminarne rezultate DIK-a. CeMI-jeva projekcija raspodjele mandata bila je identična onoj koju je utvrdila Državna izborna komisija, odnosno nije bilo odstupanja procjene u odnosu na podatke koje je saopštio DIK.

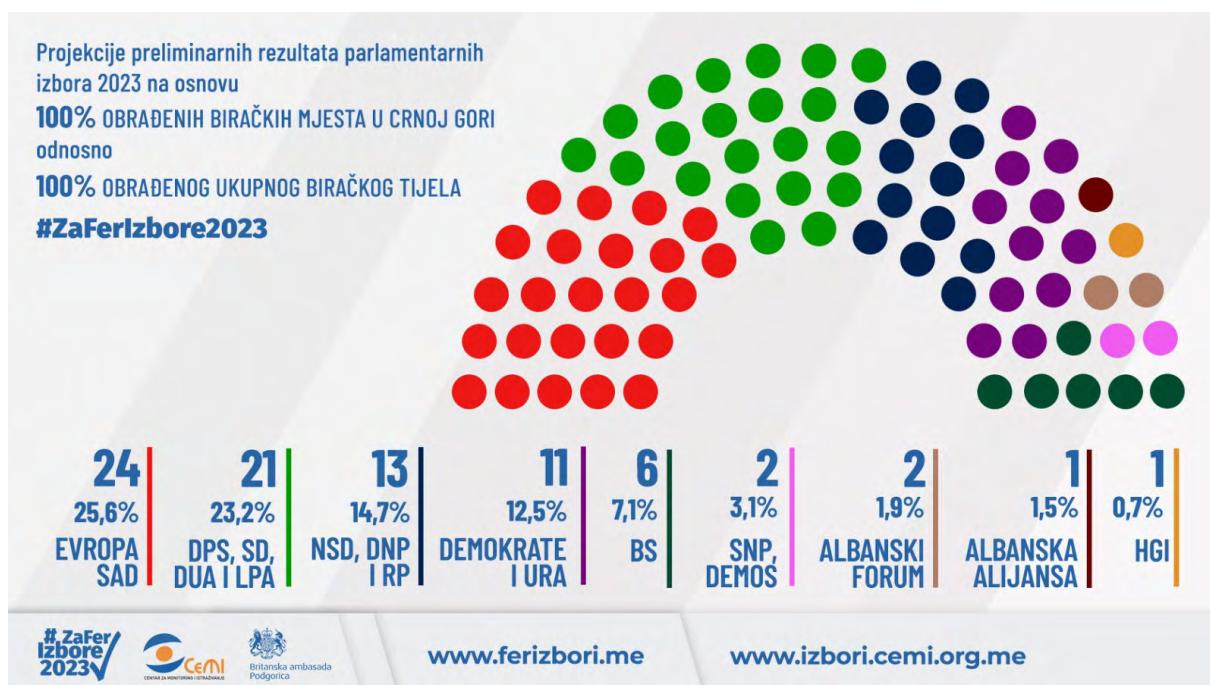
Na prethodnim parlamentarnim izborima (2020) prosječno odstupanje je bilo 0,08%.

Tabela 8: Poređenje CeMI-jevih projekcija parlamentarnih izbornih rezultata sa zvaničnim preliminarnim rezultatima

Izborna lista	CeMI %	CeMI mandati	DIK %	DIK mandati	Razlika %	Razlika mandati
Procenat obrađenih biračkim mesta	100%					0
Jasno je! – Bošnjačka stranka – mr Ervin Ibrahimović	7,1%	6	7,09%	6	-0,01%	0
HGI – Na pravoj strani svijeta	0,7%	1	0,74%	1	-0,04%	0
„ПРАВДА ЗА СВЕ!“ – др Владимир Лепосавић	2,8%	0	2,77%	0	0,03%	0
SNP – DEMOS – ZA ТЕВЕ.	3,1%	2	3,13%	2	-0,03%	0
„НАРОДНА КОАЛИЦИЈА – СЛОЖНО И ТАЧКА“ – (Дејан Вукшић – Демохришћански покрет; Марко Милачић – Права Црна Гора; Владислав Дајковић – Слободна Црна Гора; Драгица Перовић – Демократска српска странка; др Новица Станић – Покрет за Пљевља	1,2%	0	1,2%	0	0	0
ALBANSKA ALI-JANSA – ALEAN-CA SHQIPTARE	1,5%	1	1,5%	1	0	0
Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić	1,2%	0	1,6%	0	-0,04%	0
Pokret za promjene – PRVO CRNA GORA – Nebojša Medojević – Reforme za spas zemlje	0,7%	0	0,66%	0	0,04%	0
DA. MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU!	0,5%	0	0,44%	0	0,06%	0

ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada – Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)	23,2%	21	23,26%	21	-0,06%	0
EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ	25,6%	24	25,55%	24	0,005%	0
SDP – ZA NAŠU KUĆU	2,9%	0	2,9%	0	0	0
ALEKSA I DRITAN – HRABRO se broji !	12,5%	11	12,5%	11	0	0
ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА НАРОДНА ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, РАДНИЧКА ПАРТИЈА)	14,7%	13	14,76%	13	-0,06%	0
Albanski forum – Nik Gjeloshaj „BESA za Evropski Razvoj“ Forumi shqiptar – Nik Gjeloshaj „BESA për Zhvillim Evropian“	1,9%	2	1,88%	2	-0,02%	0
Prosječno odstupanje					0,03%	0

Grafik 10: projekcije preliminarnih rezultata parlamentarnih izbora

D. KOMUNIKACIJA SA JAVNOŠĆU

Centar za monitoring i istraživanje (CeMI) kontinuirano je informisao javnost tokom izbornog dana kroz seriju konferencija za štampu, koje su bile održane u 9:15h, 11:15h, 13:15h, 17:15h i 19:15h. Tokom ovih konferencija, CeMI je prezentovao podatke o izlaznosti birača, identifikovanim nepravilnostima, trendovima u glasanju i slične podatke. Takođe, analiza uporednog broja birača koji su glasali tokom sličnih vremenskih perioda na predsjedničkim izborima 2023. godine i na parlamentarnim izborima 2020. godine takođe je bila dio prezentacije.

Nakon ovih pet redovnih konferencija, CeMI je organizovao još dvije konferencije tokom izborne noći kako bi javnosti predstavio projekcije rezultata u skladu sa obradom primljenog uzorka.

CeMI je aktivno pratilo situaciju na čitavoj teritoriji Crne Gore, prikupljajući informacije od akreditovanih posmatrača, kao i od građana koji su komunicirali sa CeMI-em putem aplikacije „Fer izbori“ i putem telefonskog broja. Ukupno je primljeno 95 prijava nepravilnosti, od kojih se najveći broj (25) odnosilo na povredu ravnopravnosti podnositelaca izbornih lista, na način što su političke partije slale građanima/kama poruke da izađu na izbole i glasaju za njihovu partiju.

Konferencije CeMI-ja pratilo je veliki broj domaćih i stranih/regionalnih medija, a putem 3 televizije sa nacionalnom frekvencijom: javni servis RTCG, TV Vijesti i TV E, koje su bile direktno povezane sa bazom podataka CeMI ja, građani su u realnom vremenu pratili obradu podataka, rezultate glasanja i projekciju raspodjele mandata. Dodatno, građani su mogli uživo pratiti projekcije rezultata preko CeMI-jevog web sajta i aplikacije "Fer izbori", koja je takođe služila kao izvor informacija o biračkim pravima. Na dan izbora, sajt "Fer izbori" je zabilježio 574.000 (refresh rezultata) posjeta, dok je aplikacija preuzeta 1226 puta sa sajta i preko Google Play prodavnice.

XII UČEŠĆE ŽENA

Prema trenutnom Zakonu o izboru odbornika i poslanika, izborna lista mora osigurati da najmanje 30% poslaničkih mandata pripada manje zastupljenom polu. Takođe, propisano je da među svakih četiri kandidata na listi mora biti najmanje jedan pripadnik manje zastupljenog pola. Osim toga, ukoliko dođe do upražnjenih pozicija na izbornoj listi, popunjavanje tih mesta vrši se tako da se preferira kandidat iz manje zastupljenog pola, osim u slučaju kada mandat prestane odborniku/ci ili poslaniku/ci iz tog reda, kada na njegovo mjesto stupa sljedeći kandidat manje zastupljenog pola (član 104, stav 3 Zakona o izboru odbornika i poslanika).

U 27-om sazivu Skupštine Crne Gore, neposredno prije parlamentarnih izbora, od 81 poslanika/ce, 24 su bile žene, tj. 29,6%, što je iznad svjetskog prosjeka od 26,5%¹ ali ispod evropskog prosjeka od 32,6%.²

Tabela 9: broj poslanica u 28. sazivu Parlamenta, prema rezultatima i listama

IZBORNA LISTA	BROJ POSLANICA PREMA BROJU OSVOJENIH MANDATA
Jasno je! - Bošnjačka stranka - mr Ervin Ibrahimović	1
SNP – DEMOS – ZA TEBE.	0
ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada - Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)	5
EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ	6
ALEKSA I DRITAN - HRABRO se broji !	2
ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА НАРОДНА ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, РАДНИЧКА ПАРТИЈА)	3
UKUPNO	17

¹ World Bank, Proportion of seats held by women in national parliaments (%) [online], <https://genderdata.worldbank.org/indicators/sg-gen-parl-zs/?view=trend>

² Ibid

Na ovogodišnjim parlamentarnim izborima, učešće žena na izbornim listama bilo je marginalno veće nego 2020. godine, posmatrano u procentima. Ukupan broj kandidatkinja na listama bio je 365 od 1.111, odnosno 35,6%, dok je 2020. godine učešće žena iznosilo 269 od 778 kandidata/kinja, odnosno 34,57%. Samo na jednoj izbornoj listi, koja nije ostvarila parlamentarni status (DA. MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU!), našao se procenat žena veći od 50%. Na najvećem broju izbornih lista (10 od 15), procenat žena kreće se od zakonskog minimuma od 30% do 35%. Od toga, na šest izbornih lista broj žena je odgovarao zakonskom minimumu, u odnosu na broj kandidata na tim listama, i to:

1. ПРАВДА ЗА СВЕ! - др ВЛАДИМИР ЛЕПОСАВИЋ – 17 од 54;
2. „НАРОДНА КОАЛИЦИЈА - СЛОЖНО И ТАЧКА“ – 25 од 81;
3. ALBANSKA ALIJANSA – ALEANCA SHQIPTARE – 21 од 67;
4. Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić – 17 од 54;
5. ALEKSA I DRITAN - HRABRO se broji ! – 25 од 81;
6. Albanski forum - Nik Gjeloshaj „BESA za Evropski Razvoj“ – 18 од 60.

Samо на jednoj izbornoj listi (DA. MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU!) na prvom mjestu nalazila se žena. Samo na ovoj izbornoj listi žena zauzima i drugo mjesto na listi.

Grafik 11: Učešće žena među kandidatima za poslanike/ce

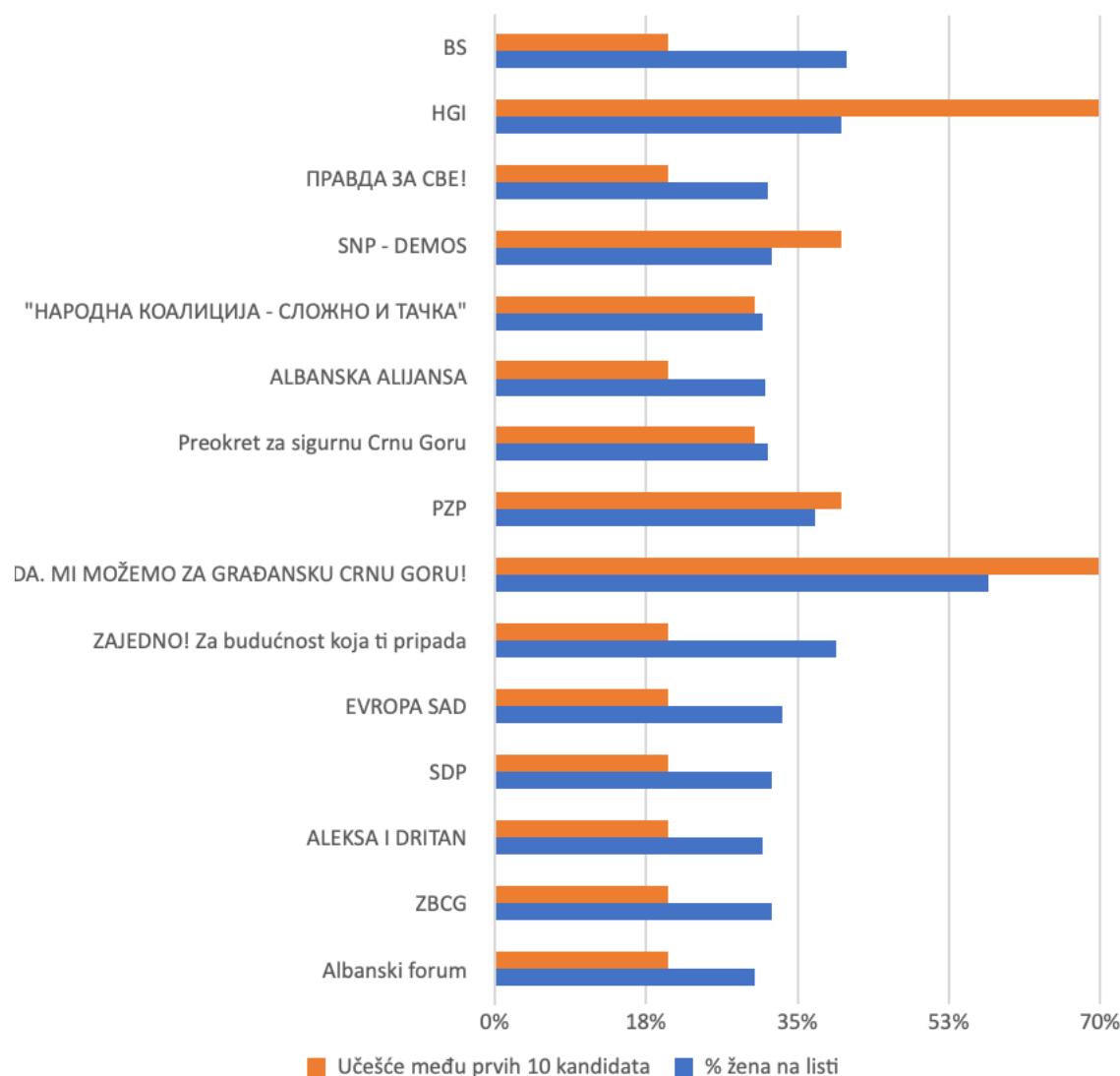
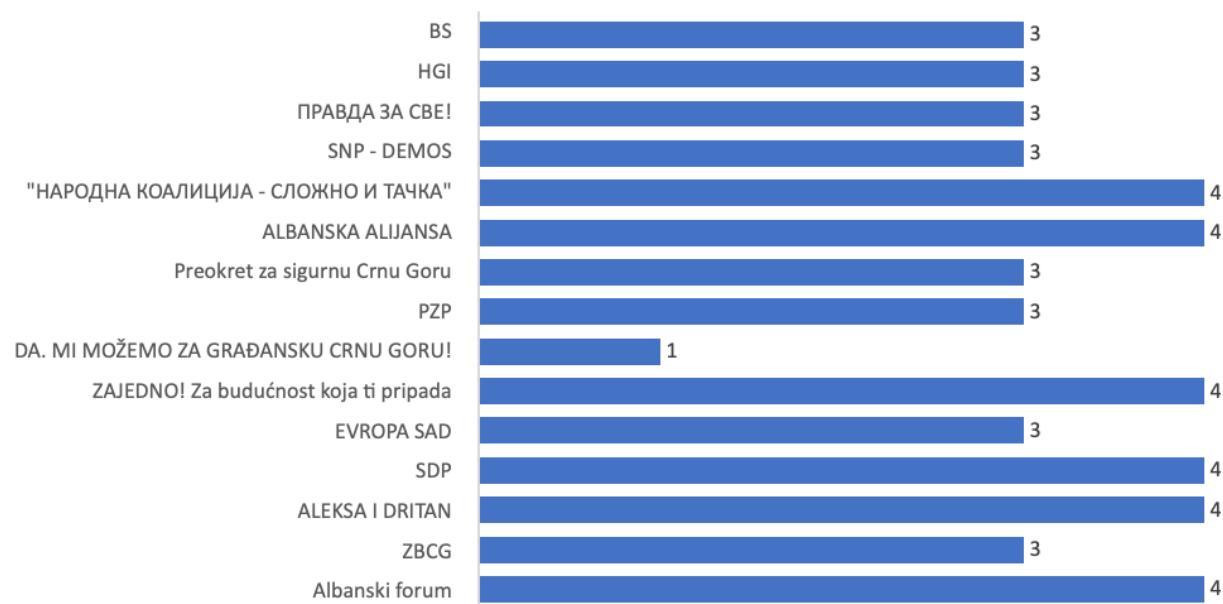

Tabela 10: Učešće žena na izbornim listama

Lista	Br. kandidata	Broj i % žena	Među prvih 10 mesta	Između 11-20 mesta	Između 21-30 mesta	Između 31-40 mesta	Između 41-50 mesta	Između 51-60 mesta	Između 61-70 mesta	Između 71-80 mesta	81 mjesto
BS	81	33 40,7%	20%	40%	30%	40%	60%	50%	50%	40%	N/A
HGI	70	28 40%	70%	20%	30%	30%	50%	40%	40%	N/A	N/A
ПРАВДА ЗА СВЕ!	54	17 31,5%	20%	30%	30%	40%	30%	40%	30%	N/A	N/A
SNP - DEMOS	81	26 32,1%	40%	30%	30%	40%	30%	40%	30%	20%	N/A
"НАРОДНА КОАЛИЦИЈА - СЛОЖНО И ТАЧКА"	81	25 30,9%	30%	30%	30%	20%	20%	40%	40%	40%	N/A
ALBANSKA ALIJANSA	67	21 31,3%	20%	40%	30%	30%	30%	40%	25%	N/A	N/A
Preokret za sigurnu Crnu Goru	54	17 31,5%	30%	20%	30%	30%	40%	50%	N/A	N/A	N/A
PZP	81	30 37%	40%	20%	40%	40%	40%	60%	40%	20%	N/A
DA. MI МОŽЕМО ЗА ГРАЂАНСКУ CRNU GORU!	77	44 57,1%	70%	30%	60%	60%	60%	50%	60%	71,4%	N/A
DPS, SD, DUA, LP	81	32 39,5%	20%	30%	30%	30%	50%	40%	60%	50%	N/A
EVROPA SAD	81	27 33,3%	20%	30%	20%	40%	20%	50%	30%	60%	N/A
SDP	81	26 32,1%	20%	40%	20%	40%	40%	40%	20%	40%	N/A
ALEKSA I DRITAN	81	25 30,9%	20%	30%	20%	30%	30%	30%	50%	50%	N/A
ZBCG	81	26 32,1%	20%	30%	20%	30%	30%	30%	50%	50%	N/A
Albanski forum	60	18 30%	20%	30%	30%	20%	30%	50%	N/A	N/A	N/A

Grafik 12: pozicija prve kandidatkinje na pojedinačnoj listi

Na tabeli koja slijedi može se vidjeti koliko žena koje su kandidatkinje za poslanicu zauzima svako od četiri mesta na izbornim listama.

Tabela 11: Raspored žena na izornoj listi prema poziciji u klasterima od po 4 mesta (redno gledano, cijela lista)

Lista	Br. žena	Prva od 4		Druga od 4		Treća od 4		Četvrta od 4	
BS	33	8	24,2%	7	21,2%	13	39,4%	5	15,2%
HGI	28	8	28,6%	7	25%	3	10,7%	10	35,7%
ПРАВДА ЗА СВЕ!	17	3	17,6%	5	29,4%	3	17,6%	6	35,3%
SNP - DEMOS	26	4	15,4%	8	30,8%	8	30,8%	6	23,1%
“НАРОДНА КОАЛИЦИЈА - СЛОЖНО И ТАЧКА”	25	8	32%	5	20%	7	28%	5	20%
ALBANSKA ALIJANSA	21	2	9,5%	1	4,8%	5	23,8%	13	61,9%
Preokret za sigurnu Crnu Goru	17	4	23,5%	5	29,4%	7	41,2%	1	5,9%
PZP	30	6	20%	10	33,3%	8	26,7%	6	20%
DA. MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU!	44	10	22,7%	13	29,5%	13	29,5%	8	18,2%
DPS, SD, DUA, LP	32	3	9,4%	6	18,8%	8	25%	15	46,9%
EVROPA SAD	27	4	14,8%	4	14,8%	11	40,7%	8	29,6%
SDP	26	7	26,9%	6	23,1%	0	0%	13	50%
ALEKSA I DRITAN	25	6	24%	5	20%	4	16%	10	40%
ZBCG	26	5	19,2%	7	26,9%	3	11,5%	11	42,3%
Albanski forum	18	4	22,2%	1	5,6%	2	11,1%	11	61,1%
UKUPNO	395	82	20,8%	90	22,8%	95	24,1%	83	21%

Na sedam od 15 izbornih lista, žene su najčešće raspoređivane na svako četvrti mjesto na izornoj listi, kako bi se ispoštovalo slovo zakona. Uzimajući sve izborne liste, žene su u prosjeku najčešće raspoređivane na svako treće mjesto na listi (24,1%), zatim na svako drugo (22,8%), pa na svako četvrti (21%) i prvo mjesto na listi (20,8%).

Prema konačnim rezultatima izbora, učešće žena u crnogorskom parlamentu manje je nego u prethodnom sazivu parlamenta, uprkos procentualno većem učešću žena na izbornim listama. Osim toga, veoma je važno istaći i da su se, kao i 2020. godine, pregovori o formiranju nove Vlade odvijali bez učešća žena.

Uzimajući u obzir izmjene u rasporedu mandata nakon što su neki poslanici podnijeli ostavke na tu funkciju, možemo vidjeti da broj žena u crnogorskom parlamentu iznosi 22 (27,1%), i to:

Tabela 12: broj poslanica u 28. sazivu Parlamenta, nakon ostavki poslanika koji su preuzeli druge funkcije

IZBORNA LISTA	BROJ POSLANICA PREMA BROJU OSVOJENIH MANDATA
Jasno je! - Bošnjačka stranka - mr Ervin Ibrahimović	1
SNP – DEMOS – ZA TEBE.	2
ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada - Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)	5
EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ	7
ALEKSA I DRITAN - HRABRO se broji !	3
ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА НАРОДНА ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, РАДНИЧКА ПАРТИЈА)	4
UKUPNO	22

UČEŠĆE MANJINA**XIII**

Četiri potvrđene izborne liste iskoristile su pravo da se prijave kao manjinske liste, uključujući dvije liste koje su predstavljale albansku zajednicu, jednu manjinsku listu koja je predstavljala hrvatsku nacionalnu zajednicu, dok se Bošnjačka stranka prijavila i kao manjinska lista, iako je na kraju ispunila uslove koji važe za većinske liste.

Važno je napomenuti da sistem diferencijalnih zakonskih cenzusa, kojima se manjinama daje privilegovan položaj sadrži neizvedenosti i nelogičnosti u smislu definisane norme, koji mogu dovesti do efekta koji je u nesaglasju sa konceptom pozitivne diskriminacije manjinskih naroda.

Nakon preliminarnih procjena, sve četiri manjinske izborne liste uspješno su stekle parlamentarni status. Dvije albanske liste, koristeći sistem pozitivne diskriminacije, osvojile su zajedno tri mandata, što je za jedan mandat više nego na prethodnim izborima. Bošnjačka stranka je osvojila šest mandata, što je za tri mandata više u odnosu na prethodne izbore.

Hrvatska manjinska lista, koja nije uspjela da stekne parlamentarni status na izborima 2020. godine, na ovim izborima je uspjela da osvoji jedan mandat.

Na žalost, populacija Roma i Egipćana nije imala autentičnu izbornu listu koja bi zastupala njihove interese ni na ovim izborima, iako predstavlja značaj procenat ukupne populacije u Crnoj Gori. Takođe, u predizbornoj kampanji nije bilo uočljivo da se koriste sloganji, bilbordi ili video materijali na romskom jeziku, što ukazuje na potrebu za većim uključivanjem ove manjinske grupe u politički život društva.

XIV PRIGOVORI I ŽALBE

Zakonom o izboru odbornika i poslanika, članom 107, propisana je procesna mogućnost zaštite biračkog prava na način da svaki birač, kandidat i podnositelj izborne liste ima pravo da podnese prigovor nadležnoj izbirnoj komisiji zbog povrede biračkog prava u toku izbora. Prigovor se podnosi nadležnoj izbirnoj komisiji u roku od 72 časa od časa kada je donešena odluka, odnosno izvršena radnja.

Član 108 istog zakona predviđa da se prigovor protiv odluke, radnje ili propusta biračkog odbora podnosi opštinskoj izbirnoj komisiji, a prigovor protiv odluke, radnje ili propusta opštinske izbirne komisije podnosi se Državnoj izbirnoj komisiji. Nadležna izbirna komisija, u skladu sa čl. 109 ovog zakona, donosi rješenje u roku od 24 časa od časa prijema prigovora i dostavlja ga podnosiocu prigovora. Ako nadležna izbirna komisija usvoji prigovor, poništiće tu odluku ili radnju, a ako nadležna izbirna komisija po prigovoru ne donese rješenje u predviđenim rokovima, smatraće se da je prigovor usvojen.

Nadalje, čl. 110 Zakona predviđa da se protiv rješenja opštinske izbirne komisije kojim je odbačen ili odbijen prigovor može izjaviti prigovor Državnoj izbirnoj komisiji, dok je, kao konačno pravno sredstvo, na odluke DIK-a moguće izjaviti žalbu Ustavnem судu Crne Gore. Organi nadležni za sprovođenje izbora dužni su da u toku izbornog postupka obavještavaju birače o njihovim biračkim pravima i o načinu zaštite tih prava. Osim toga, svaki građanin raspolaže ustavnim pravom da podnese inicijativu za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti i zakonitosti, kako u dijelu saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, tako i saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom.

Tokom izbornog procesa, opštinskim izbornim komisijama podneseno je 14 prigovora na rad biračkih odbora. Državnoj izbirnoj komisiji podneseno je ukupno 19 prigovora na rješenja OIK-a. Na rješenja Državne izbirne komisije podneseno je ukupno šest žalbi Ustavnem судu Crne Gore. Ustavni sud je usvojio jednu žalbu Socijaldemokratske partije (SDP) protiv rješenja Državne izbirne komisije i naložio OIK Cetinje da ponovi parlamentarne izbore na biračkom mjestu „Lovćenski partizanski odred II“. Ponovljeni izbori na jednom biračkom mjestu na Cetinju održani su 8. jula 2023. godine.

Proces podnošenja prigovora i žalbi praćen je brojnim pravnim kontroverzama koje proističu iz neusklađenosti izbornog zakonodavstva i dijelova drugih sistemskih zakona koji uređuju sprovođenje upravnog postupka, a koji su tokom ovog izbornog procesa bili uzrok prolongiranja postupaka po podnesenim prigovorima i žalbama, a samim tim i proglašenja konačnih rezultata izbora. Iako je DIK poštovala zakonske rokove u odlučivanju po podnesenim prigovorima, čini se da su pojedini učesnici izbornog procesa, koristili različite pravne metode, kako bi prolongirali postupke po podnesenim prigovorima, uslijed čega je došlo do prekoračenja roka za proglašenje konačnih rezultata izbora za skoro 20 dana.

Prilikom sveobuhvatne izbirne reforme, neophodno je posvetiti posebnu pažnju usklađivanju rokova iz Zakona o izboru odbornika i poslanika koji se odnose na utvrđivanje rezultata izbora sa rokovima iz Zakona o upravnom postupku koji se odnose na dostavljanje akata. Takođe, neophodno je detaljnije razraditi postupak i rokove u postupku pred Ustavnim sudom kao i

proceduru načine dostavljanja odluka OIK-a i DIK-a podnosiocima prigovora, kako isti ne bi bili predmet odugovlačenja izbornih sporova.

XV MEĐUNARODNI I DOMAĆI POSMATRAČI

A. MEĐUNARODNI POSMATRAČI

Akreditovani međunarodni posmatrači, prema organizaciji/ambasadi iz koje dolaze i u kojem broju, na osnovu zvaničnih podataka Državne izborne komisije bili su:

Tabela 14: Broj akreditovanih posmatrača međunarodnih organizacija i ambasada

MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA/AMBASADA	BR. AKREDITOVANIH POSMATRAČA
ODIHR (EOM)	126
Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Crnoj Gori	28
Evropska unija	24
Parlamentarna Skupština Savjeta Evrope	20
Ambasada Velike Britanije u Crnoj Gori	10
Evropski parlament	7
Nacionalni demokratski institut (NDI)	6
Centralna izborna komisija Kosova	6
Međunarodna fondacija za izborne sisteme (IFES)	3
Državna izborna komisija Republike Hrvatske	3
Estonian e-Governance Academy Foundation	2
Državna izborna komisija Republike Slovenije	2
UKUPNO	237

Primjećuje se nešto manja zainteresovanost međunarodnih posmatračkih misija u odnosu na parlamentarne izbore održane 2020. godine kada su međunarodni posmatrači akreditovali ukupno 265 posmatrača.³ Pritom moramo imati u vidu da su izbori 2020. godine održani u okolnostima globalne pandemije.

³ Evropska mreža organizacija za monitoring izbora (ENEMO) – 116, ODIHR – 26, ODIHR (LEOM) – 33, Ambasada Sjedinjenih Država u Crnoj Gori – 38, Ambasada Velike Britanije – 9, Delegacija EU u Crnoj Gori – 22, Parlamentarna skupština OEBS-a – 17 i Ambasada Republike Kosovo u Crnoj Gori – 4.

B. DOMAĆI POSMATRAČI

Državna izborna komisija dodijelila je 1.761 akreditaciju domaćim posmatračima. Akreditovani su posmatrači sljedećih organizacija:

Tabela 15: Broj akreditovanih posmatrača domaćih organizacija

DOMAĆA ORGANIZACIJA	Br. akreditovanih posmatrača
Centar za monitoring i istraživanje (CeMI)	1.218
Centar za demokratsku tranziciju (CDT)	459
Savez slijepih Crne Gore	59
Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG)	9
NVO Ženska organizacija „Feniks“	9
Centar za građansko obrazovanje (CGO)	4
Centar za ženska prava	2
NVO „Asocijacija Spektra“	1
UKUPNO	1.761

XVI ZAKLJUČCI I PREPORUKE

PRIORITETNE PREPORUKE

1. Potrebno je sprovesti sveobuhvatnu izbornu reformu koja bi obuhvatila usvajanje novog (1) Zakona o izboru odbornika i poslanika, kao i odnosnih zakona, (2) Zakona o izboru predsjednika Crne Gore (3) Zakon o biračkom spisku i (3) Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja. Takođe reforma bi trebala da uključi amandmansko djelovanje na set povezanih zakona: (4) Zakon o elektronskim medijima, (5) Zakon o registrima prebivališta i boravišta i (6) Zakon o sprječavanju korupcije. Sveobuhvatnom reformom bi se regulisala sva sporna pitanja iz ovog, ali i prethodnih izbornih procesa. Valjalo bi razmisliti i o kodifikaciji izbornih zakona.
2. Potpuna profesionalizacija i depolitizacija DIK-a i djelimična OIK-a - Potrebno je izvršiti potpunu profesionalizaciju i depolitizaciju sastava Državne izborne komisije, koju bi činilo 3 - 5 profesionalaca (iz oblasti prava), te profesionalizovati i depolitizovati poziciju predsjednika OIK-a.

OSTALE PREPORUKE

A. SKUPŠTINI CRNE GORE

3. Bez odlaganja pristupiti procesu sveobuhvatne reforme izbornog zakonodavstva, koji treba da bude transparentan i inkluzivan i u kome treba da učestvuju nevladine organizacije koje prate izborne procese i koje se ističu ekspertskim znanjima u oblasti izbornog sistema.
4. Usljed ograničenih prostornih i tehničkih kapaciteta, sekretarijat Skupštine Crne Gore treba da nastavi sa ranije uspostavljenom dobrom praksom pružanja podrške Državnoj izbirnoj komisiji u kontekstu sprovođenja izbornih procesa.
5. Potrebno je uvesti obaveznu verifikaciju autentičnosti potpisa podrške od strane notara, kako bi se dodatno obeshrabrike zloupotrebe koje se ponavljaju u svim izbornim procesima. Uvesti takođe ograničenje za visinu cijene ove usluge da ne bi bila ograničavajući faktor za isticanje kandidatura.
6. U skladu sa međunarodnim obavezama koje je Crna Gora preuzela, neophodno je definisati obuhvat pojma praćenja izbora Zakonom o izboru odbornika i poslanika, na način da on obuhvati i nesmetan uvid domaćim i stranim posmatračima izbornog procesa u izborni materijal, uključujući i potpise podrške.
7. Ukinuti zabranu da jedan građanin može svojim potpisom podržati samo jednog kandidata.
8. Spriječiti zloupotrebe pri glasanju, kroz utvrđivanje precizne odredbe o uslovima da bi glasački listić bio važeći, umjesto sadašnje nedovoljno precizne odredbe o situacijama u kojima je glasački listić nevažeći. Ovim izmjenama je potrebno spriječiti da se označavanjem listića različitim geometrijskim oblicima, ukrasima, u kombinaciji sa različitim bojama ugrožava tajnost glasanja.
9. Potrebno je preciznije i nedvosmisleno pravno urediti izbor članova/ica OIK-a i BO-a kako isti ne bi zavisio od političkih previranja i odluka OIK-a ili DIK-a.
10. Potrebno je izmijeniti Zakon o izboru odbornika i poslanika kako bi svi aspekti rada biračkih odbora bili detaljno regulisani zakonom.
11. Potrebno je izmijeniti Zakon o sprječavanju korupcije kojim bi ASK dobila ojačana ovlašćenja

- i bilo joj omogućeno sprovođenje upravne istrage.
12. Zakon o izboru odbornika i poslanika treba izmijeniti kako bi regulisao ponašanje i upotreba društvenih medija tokom izborne čutnje. Kako bi se osiguralo puno poštovanje principa izborne čutnje, zakonom treba regulisati da odgovornost za poštovanje izborne čutnje na društvenim mrežama bude na političkim subjektima koji učestvuju u izborima, umjesto na socijalnim platformama.
  13. Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja treba izmijeniti kako bi se regulisala upotreba društvenih medija tokom kampanje.
  14. Izmjenama Zakona o registrima prebivališta i boravišta uvesti stroge kazne za lica koja ne prijave promjenu prebivališta.
  15. Razmotriti mogućnost uvođenja u Krivični zakonik Crne Gore krivično djelo zloupotrebe potpisa podrške u oblast krivičnih djela protiv izbornih prava, kako bi se dodatno uticalo na suzbijanje ove prakse.

B. DRŽAVNOJ IZBORNOJ KOMISIJI CRNE GORE

16. Imajući u vidu iskustva sa ovog izbornog procesa, Državna izborna komisija Crne Gore, treba da pruži konkretne zakonske prijedloge kada je riječ o usklađivanju rokova iz Zakona o izboru odbornika i poslanika koji se odnose na utvrđivanje rezultata izbora sa rokovima iz Zakona o upravnom postupku koji se odnose na dostavljanje akata. Takođe, neophodno je detaljnije razraditi rokove u postupcima pred Ustavnim sudom kao i proceduru načina dostavljanja odluka OIK-a i DIK-a podnosiocima prigovora, kako isti ne bi bili predmet odugovlaženja izbornih sporova.
17. Državna izborna komisija treba da obezbijedi efikasno ostvarivanje prava posmatrača izbora. Centar za monitoring i istraživanje (CeMI), kao i druge, kako domaće tako i međunarodne posmatračke misije, nijesu imale adekvatan i jednak pristup svim institucijama i organima za sprovođenje izbornog procesa, a imale su i ograničen uvid u proces i dokumenta koja su pratila izborni proces. Smatramo da posmatračke misije trebaju imati pristup svim institucijama, kao i dokumentima i aktivnostima vezanim za izbore, od pripremних izbornih radnji do zaključenja izbornog procesa, kako bi se osigurala puna transparentnost i doprinijelo punoj informisanosti građana o svim pojedinostima izbornog procesa.
18. Neophodno je u kontinuitetu (čak i u periodima između izbornih procesa) organizovati programe obuka članova DIK-a, OIK-a i biračkih odbora o sprovođenju izbornih procesa, kroz praktične radionice kroz koje će se prolaziti kroz naučene lekcije iz svakog izbornog procesa, čime će se uticati na unaprjeđenje postupanja svih nivoa izborne administracije u Crnoj Gori.
19. DIK mora da pronađe odgovarajući djelotvorni mehanizam za provjeru vjerodostojnosti potpisa podrške, kako ne bi dolazilo do zloupotreba koje su pratile i ovaj izborni proces.
20. Potrebno je u potpunosti implementirati član 18 novog Poslovnika DIK-a i obezbijediti uživo praćenje sjednica DIK-a putem interneta.
21. Potrebno je omogućiti pripadnicima romske zajednice da imaju izborni materijal na svom jeziku, kako bi im se omogućilo potpuno korišćenje biračkog prava.
22. Nošenje akreditacije nije obaveza ni u Pravilima o radu biračkih odbora, ni u Priručniku za obuku biračkih odbora, pa je zbog smanjivanja prostora za zloupotrebu od neovlašćenih lica, potrebno uvesti i ovu obavezu u podzakonske akte DIK-a.
23. Ukazivati biračkim odborima na važnost rada u punom sastavu da ne bi bilo situacija u kojima birački odbor radi u sastavu od četiri člana, a ne pet kako je predviđeno Zakonom o izboru odbornika i poslanika.
24. Uticati na ujednačenje prakse biračkih odbora po pitanju postupanja prema licima koje uređaj za elektronsku identifikaciju ne prepoznaje.

C. OPŠTINSKIM IZBORNIM KOMISIJAMA

25. Opštinske izborne komisije treba da utiču da se unaprijede uslovi na biračkim mjestima za osobe sa invaliditetom (rješiti problem prepreka ili odrediti druga biračka mjesta) kako ne bi dolazilo do glasanja izvan glasačkog mjesta.
26. Sve opštinske izborne komisije moraju na unificiran način da vode računa o transparentnosti svog rada. Pojedine opštinske izborne komisije nijesu uredno ažurirale svoje internet stranice u okviru ovog izbornog procesa i neophodno je da unaprijede ovaj dio svog funkcionisanja u susret narednim izbornim procesima.
27. Raditi na ažurnosti postojećih sajtova opštinskih izbornih komisija u vezi sa proaktivnim djelovanjem i objavljivanjem informacija važnih za sprovođenje izbora.
28. Ujednačiti praksu biračkih odbora po pitanju postupanja prema licima koje uređaj za elektronsku identifikaciju ne prepoznaće

D. USTAVNOM SUDU CRNE GORE

29. Neophodno je uspostaviti praksu proaktivnog djelovanja Ustavnog suda u toku izbornog procesa.

E. TUŽILAŠTVIMA I SUDOVIMA

30. Procesuirati prijave povodom ugrožavanja izbornog prava i zloupotrebe potpisa podrške brže i efikasnije nego što je to bio slučaj u prethodnim izbornim procesima.

F. MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA

31. Ministarstvo unutrašnjih poslova bez odlaganja treba da sprovede proces uspostavljanja novog biračkog spiska Crne Gore, koji će biti zasnovan na potpuno pouzdanim informacijama o statusu državljana koji ispunjavaju sve uslove za ostvarivanje biračkog prava u Crnoj Gori. Shodno CeMI-jevim nalazima, netačan i neažuriran registar prebivališta koji vodi MUP, a koji je u jednom dijelu posljedica neprecizno propisane obaveze građana Crne Gore da odjave prebivalište, otvorilo je pitanje zakonitosti glasanja dijaspore (regionalne i međunarodne) u drugom krugu predsjedničkih izbora. CeMI smatra da se ne može sporiti pravo crnogorskim državljanima da ostvare svoje biračko pravo uslijed neuredne administracije i nemogućnosti nadležnih institucija da pravovremeno obave sve zakonom propisane obaveze.
32. Neophodno je razmotriti nove mehanizme za još bolje ažuriranje biračkog spiska kako bi bilo što manje primjera birača koji su upisani u birački spisak a ne ispunjavaju uslove za to. Alternativno, razmisliti o drugim modelima (makar privremeno dok se ne uredi birački spisak), kao što je aktivni birački spisak, ili uvođenje obaveznog glasanja, po uzoru na druge zemlje.
33. Saradnja MUP-a i DIK-a tokom izbornog procesa mora biti unaprijeđena.

G. AGENCIJI ZA SPRJEČAVANJE KORUPCIJE

34. Potrebna je snažnija proaktivnost u dijelu kontrole poštovanja Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, putem opomena i objektivnijeg i efikasnijeg podnošenja prekršajnih prijava protiv političkih subjekata koji krše zakon, u cilju transparentnosti ovog dijela njihovog rada i upoznavanja građana o načinima finansiranja njihove kampanje
35. I pored značajnih pomaka potrebno je unaprijediti proaktivnost ASK-a kada je riječ o obuci obveznika zakona.
36. Neophodno je raditi na daljem unaprjeđenju PR strategije ASK-a, i na taj način doprinijeti

transparentnosti i proaktivnosti aktivnosti ASK-a, kao i u većoj mjeri informisati zainteresovanu javnost. Korišćenje kreativnih audio vizuelnih rješenja (infografika, video snimci priča, animacije) tokom i van perioda predizborne kampanje, a u vezi sa ključnim nalazima, doprinijelo bi pozitivnom uticaju na javni ugled ASK-a.

37. ASK treba da usvoji nove taktike za praćenje zloupotreba državnih resursa koje su prilagođene online okruženju i treba da radi na unaprjeđenju kapaciteta za prikupljanje dokaza o zloupotrebi državnih resursa korišćenjem novih tehnologija.

H. POLITIČKIM SUBJEKTIMA

38. Apelujemo na sve političke subjekte da umanje opšti stepen politizacije izbornog procesa i organa za sprovođenje izbora, kako bi se povećao ukupni stepen profesionalizacije rada izbornih organa i povratilo povjerenje građana u izbole i izborne rezultate.
39. Politički subjekti bi trebalo da imaju u vidu opšti javni interes i da poštuju norme izbornog zakonodavstva, a ne da zloupotrebljavaju pravne praznine i pravne nedoumice zarad ličnih interesa pojedinaca, ili partija.

I. U VEZI SA MEDIJIMA

40. Zakonski okvir za medije treba unaprijediti na način da obezbijedi ujednačen i ravnopravan tretman svih izbornih subjekata.
41. Zaštita od koncentracije vlasništva: kako bi se umanjio potencijalni strani uticaj koji može biti u suprotnosti s interesima Crne Gore, potrebno je propisati zakone koji sprječavaju prekomjernu stranu koncentraciju vlasništva nad medijima, čime se sprječava monopol i osigurava pluralizam mišljenja;
42. Potrebno je regulisati pitanja vezana za transparentnost stranog vlasništva. Transparentnost u vlasničkoj strukturi medija može uticati na smanjenje rizika od stranih prikrivenih političkih ili ekonomskih interesa.
43. Regulacija stranog vlasništva bi trebala biti usklađena s međunarodnim standardima, postavljajući ograničenja na maksimalni udio stranog vlasništva u domaćim medijima;
44. Portali koji funkcionišu kao mediji, a nijesu registrovani u skladu s tim, trebaju biti predmet pravnih sankcija;
45. Zakon o izboru odbornika i poslanika treba izmijeniti i dopuniti kako bi regulisao ponašanje i upotrebu društvenih medija tokom izborne čutnje;
46. Državne institucije treba da usvoje višestrančki pristup - zajednički pristup (sa privatnim sektorom i OCD) i kreiraju pravne i institucionalne mehanizme za zaštitu korisnika na internetu.

J. VLADI CRNE GORE

47. Vlada treba da implementira jasne mjere koje garantuju otvorenu i odgovornu isplatu socijalnih davanja, bez obzira da li je period izbora. Tokom izbora, treba formirati ad-hoc odbor koji bi uključivao i članove opozicije i civilnog sektora, kako bi se osiguralo da socijalna davanja neće biti zlouprijebljena.

K. INSTITUTU ZA JAVNO ZDRAVLJE

48. Institut za javno zdravlje treba zvanično da proglaši kraj pandemije COVID-19 i poništi odluku koja je održavala stanje pandemije na snazi, s obzirom na to da trenutni podaci više ne podržavaju njen dalje sprovođenje. Ova mjeru će onemogućiti potencijalnu manipulaciju

socijalnim davanjima tokom izbora tako što će zatvoriti pravnu prazninu koja trenutno legalizuje takve isplate u periodu izbora. U slučaju ponovnog porasta broja infekcija, Institut zadržava pravo da proglaši status pandemije.

GLAVNI TIM POSMATRAČKE MISIJE CENTRA ZA MONITORING I ISTRAŽIVANJE CEMI

1. ANA NENEZIĆ - Šefica misije

2. IVANA VUJOVIĆ - PVT koordinatorka

3. VLADIMIR SIMONOVIĆ - Analitičar izborne administracije i DIK posmatrač

4. OGNJEN MITROVIĆ - Pravni analitičar

5. MILOŠ VUKANOVIĆ - Analitičar finansiranja političke kampanje

6. VLADAN RADUNOVIĆ - Koordinator mreže posmatrača

